

בעזרת השם יתברך

קונטרס

לשון קדשו

דברות קודש של כ"ק מרן אדמו"ר רבן של ישראל

רבינו יואל טייטלבוים זללה"ה

אבדק"ק סאטמאר יע"א

וגאב"ד ניה"ק ירושלים תובב"א

בעת הדלקת הנרות

ליל ג' חנוכה תשי"ד

גם חנוכה לא ניתן לכתוב

- על מה נקבע היו"ט, על גם דנרות, גם דנצחון המלחמה, או חנוכה המזבח • למה אמר גבורים ביד 'חלשים', והלא החשמונאים היו גבורים מופלגים • מעם שלא נזכר דיני נר חנוכה בדברי משנה • מעם ששהו ח' ימים עד שעשו שמן חדש • יעקב אבינו נתיירא מלהרוג את עשו, שלא ילמדו לעשות מלחמה והריגה בומן הגלות, שהוא איסור וסכנה גדולה למרוד באומות • בנסים שהיו בדרך מלחמה, כגון כיבוש הארץ, לא עשו מזה זכר לדורות • במדרש: ואני אֶתְּנֶהָ לְאִשִּׁי, בפנים כרוכות ובהכנעה אני מהלך • מכח הגם דנרות ראו אות מן השמים, להבין דגם הגם דנצחון המלחמה היה ברצון הקב"ה • דברי המשנה הם בלשון הקודש, והוא חשוב כעין דברי הכתובים • רמב"ם: כשיתגלה מלך המשיח יוכנעו כל האומות, ויופסק ענין המלחמות מן העולם •

נעתקו בלשון אידיש

בהוספת ביאורים והערות

להבנת הענין

שנת תשפ"ד לפ"ק

יצא לאור ע"י מערכת לשון קדשו

כל הזכויות שמורות ואיסור השגת גבול ידוע © Copyright

צו מנדב זיין דרפט: 1-718-388-5519 | דורך קרעדיט קארד: 1700 # 845-366-2793

33 מינוט) זייער קלאר ****

לשון קדשו - קונטרס רפז

לשון קדשו:

929-522-1515

ארץ ישראל: 072-3275205
ענגלאנד: 0330-350-3110
פעקס: 718-650-2970

דרוק 1 דערנאך 287 צו הערן די רעקארדינגס. פאר הערות דרוק 3

קול אוצר יהודא ברוקלין: 718-298-4641
ארץ ישראל: 072-3333419
3 414 → 6 → 16

• ברכת מזל טוב •

הר"ר עזריאל עמרם שווארטץ הי"ו
לאירוסים בתו - עב"ג החתן שלמה יעקב נ"י
בן הר"ר אברהם יצחק יודא גליק הי"ו

הר"ר יעקב הכהן רובין הי"ו
לאירוסים בנו החתן ישעי' מרדכי נ"י - עב"ג בת
הר"ר שמואל יודא פאשקעס הי"ו

הר"ר יואל וואלדמאן הי"ו (בר שלמה יוסף)
לאירוסים בנו החתן מאיר דוד נ"י
עב"ג בת הר"ר משה זעליג הי"ו

הר"ר עזריאל פעקעטע הי"ו
לאירוסים בתו - עב"ג החתן צבי אביגדור נ"י
בן הר"ר חיים אלעזר איידליס הי"ו

זכות וברכת רביה"ק זי"ע יחול על ראשם, שיזכו לדרות רב נחת וקדושה מכל יוצאי חלציהם בשפע רב עד בלי די

• וְהָם יַעֲלוּ לְזַכְרוֹן •

הנה"צ המפורסם, נאמן ביתו של רביה"ק זי"ע רבות בשנים,
וכה לשמשו והיה דולה ומשקה מתורת ומנהגי רביה"ק זי"ע
רבי משה רוב זי"ל וויינבערגער
בהנה"צ רבי יחזקאל שרגא זי"ל הי"ד - אב"ד פאיע
נפטר כ"ג כסלו תש"ע

הנה"צ המפורסם חסידא ופרישא, עמוד ההוראה, ריש מתיבתא,
מרבין תורה ויראה ברבים, ענותן ושפל ברוך, עמוד צלותהו
בתפלות מעומק הלב, דבוק ומקושר ברביה"ק זי"ע
רבי ישראל חיים מנשה זי"ל
פריעדמאן בן הר"ר יעקב צבי זי"ל
ראב"ד דקהל יטב לב דסאטמאר - נפטר כ"א כסלו תשפ"א

הרה"ח מוכתר בכתר שם טוב, יד"ש גזוז לכריות, קבע עתים
לתורה ועסק בה באהבה ובחשק, התאבק בעפר רגלי הצדיקים
רבי חיים יקותיאל זי"ל יאקאבאוויטש
ב"ר אברהם זי"ל
נפטר ל' כסלו ו' דחנוכה תש"נ

הרה"ח, תלמיד חכם מופלג, חכם לב, איש אמונו של רביה"ק
זי"ע, עמוד למינו בעת צר, ומנהל מוסדות יטב לב בארה"ק
רבי שלמה זי"ל בראווער
ב"ר יצחק ע"ה - נפטר כ"ט כסלו תש"מ
רבינו אבד עלינו: כי יש שכ"ר קמץ. ראש תיבות שלמה בן רעכיל

הרה"ח המהולל, שקדן בתורה וחסידות, מוכבד על הבריות
בגן ונשוא פנים, עסק בגמילות חסדים, ועמד לעזרה
לתלמידי הישיבה בעת הבחינות אצל רביה"ק זי"ע
רבי הילל יושע זי"ל קליין
ב"ר שלמה זי"ל - נפטר א' דחנוכה כ"ה כסלו תשע"ח

הרה"ח המפורסם ת"ח ובר אוריין, מחדש חידושים נפלאים,
ירא שמים מרבים, איש אמונה וגרבי לב, מתלמידי רביה"ק זי"ע
רבי משה זי"ל פערלמוטטער
ב"ר אברהם ע"ה - מח"ס כתב משה
נפטר יום ב' דחנוכה כ"ו כסלו תשנ"ט

הרה"ח ובאי נאמן רבות בשנים בביהמ"ד סאטמאר שיכון ה' בני ברק
רבי אליהו זי"ל קאהן ב"ר הלל זי"ל
מעיר קאשוי - נפטר ה' מבת תשע"ז

הרה"ח רבי יהושע הכהן זי"ל קאהן
ב"ר אברהם צבי זי"ל מעיר קאשוי
נפטר כ"ו כסלו תר"צ

א

קושיות ודקדוקים בנוסח הנרות הללו

הנרות הללו אנו מדליקין על הנסים ועל הנפלאות ועל התשועות ועל הנחמות ועל המלחמות שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה על ידי כהניך הקדושים .. (וכל מצות שמונת ימי חנוכה).

ב

קושיא א

על מה שאומרים "ועל המלחמות", קשה שהרי בגמרא מבואר שנקבעו ימי חנוכה על הנס הנרות, ולא זכר שם דהוא על נצחון המלחמה

א) קודם איז דאך עפעס א פלא (מה שאומרים ועל המלחמות), ווארן די גמרא זאגט דאך² מאי חנוכה, זאגט דאך רש"י על איזה נס [קבעוה]. זאגט די גמרא, אויף דעם נס וואס מ'האט געטראפן די [פך שמן], דעם נס פון [די] נרות. (וואס כן) איז דאך עס טייטש ס'איז אויף דעם נס [הנרות], איז דאך דאס 'נישט' אויף די מלחמות.

ג

און אפילו אויף דעם אליין, אויף דעם ערשטן טאג, וואס דער פרי חדש זאגט דאך גאר³ [אז] ס'איז [נקבע] אויף נצחון המלחמה, [בכדי לתרץ קושיית הבית יוסף מה היה הנס ביום ראשון]. קריגט דאך אויך [אויף דעם] דער פרי מגדים דארטן⁴ שטארק. [וכן] אין די גמרא איז דאך גארנישט נזכר [שנקבע על זה], אין די גמרא איז דאך גאר פון די מלחמה גארנישט מוזכר, [רק כתיב סתם] משנצחום [כהודעת 'זמן' הנס, אבל לא בטעם קביעות היום]. כי על קביעות היום⁵ פרעגט די גמרא מאי חנוכה [וכפירש"י על איזה נס קבעוה, ועל זה מתרץ, כי בזמן ווען] מ'האט מנצח געווען [לא היה להם שמן] און מ'האט געטראפן דעם פך [שמן, ולא היה בו להדליק אלא א' ונעשה בו נס והדליקו ממנו ח' ימים]. ער שמועסט גארנישט פון 'דעם' [מהמלחמה].

ד

ס'ווערט גארנישט נזכר אין די גמרא, אין די גמרא אין גאנץ ש"ס איז גארנישט מוזכר קיין רמז ורמזא פון דער גאנצער מלחמה וואס דעמאלטס איז געווען [כי על זה נקבע היום]. .. מ'האט געטראפן ערגעץ אין די אנדערע ספרי הקורות [סיפור נצחון המלחמה, כגון בספר יוסיפון]. איז עס גארנישט געטראפן .. אין דברי חכמינו ז"ל, דער גאנצער ענין.

ה

און דא (בנוסח הנרות הללו) זאגט מען גאר [הנרות הללו אנו מדליקין], אז די נרות צינדט מען אויף די מלחמות, על הנסים ועל הנפלאות ועל הנחמות ועל המלחמות שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה.

^א כאן חסר משהו על הריקארדינג. וכן בכמה מקומות בדרוש זה, כשמציין נקודות .. כאלו.

^ב בגמרא שבת (כא:). וכבר העתקנו לשון הגמרא בליל א' (קונטרס רסא, על אות ד).

^ג בפרי חדש (אוי"ח סימן תרע), ובפרי מגדים (משבצות שם, א). והעתקנו לשונם בליל א' (קונטרס רסא, על אות ד).

קושיא ב

למה מוכרין שהנם נעשה על ידי כְּהֵנִיף הַקְדוּשִׁים דייקא

על ידי כְּהֵנִיף הַקְדוּשִׁים.

(וואָס איז אַ נפקא מינה דורך וועמען.)

- (והקישור עם) וְכָל מִצְוֹת שְׁמוֹנֶת יָמֵי חֲנוּכָּה (כדלהלן בקושיא ד.) -

קושיא ג

ועוד קשה בזה, שהרי הנס דנרות לכאורה באמת לא נעשה על ידי הכהנים, רק מן השמים

ג) איבערהויפט [קשה על לשון הזה, שהרי] דעס נס פון די נרות, איז דאך טאקע נישט געטון געוואָרן דורך די כְּהֵנִים, דאָס האָט דאָך קיינער נישט געטון [בידי אדם, והיה רק בנס מהקדוש ברוך הוא].

[והתינת] אין די מלחמה האָבן די כְּהֵנִים [טאקע] אויך געטון, [שהרי] די חשמוֹנאים האָבן לוחם געווען. אָבער דעס [הנס דנרות] האָט מען 'געטראָפֿן', מ'האָט געטראָפֿן אַ פֿף און ס'האָט 'אַליין' געברענגט [בידי שמים, עד ח' ימים], איז דאָך דאָס נישט געווען [על ידי כְּהֵנִיף הַקְדוּשִׁים].

קושיא ד

מהו 'הקישור' וההמשך באומרו על ידי כְּהֵנִיף הַקְדוּשִׁים, לאומרו וְכָל מִצְוֹת שְׁמוֹנֶת יָמֵי חֲנוּכָּה

ד) נאָכדעם דער קישור [הדברים], על ידי כְּהֵנִיף הַקְדוּשִׁים, וְכָל מִצְוֹת 'שְׁמוֹנֶת יָמֵי חֲנוּכָּה'. דאָס האָט דאָך נישט קיין שום קישור.

ט

קושיות ודקדוקים בנוסח על הנסים

קושיא ה

זה אין מוכרין כלל בנוסח על הנסים מוכרין רק הנס דנצחון המלחמה, וקשה דלפי האמור הלא בגמרא משמע דיעקר היו"ט נקבע על הנרות

ה) אין די תפילה [פון] ביימי מתתיהו, דאָרט איז מען שוין נישט מזכיר די נרות ווידער גאָרנישט, לגמרי גאָרנישט, [ומשבחים רק כי מסרת] גבֹוּרִים בְּיַד חַלְשִׁים וְרַבִּים בְּיַד מַעֲטִים וְטַמְאִים בְּיַד טְהוֹרִים, וְלֵךְ עֲשֵׂיתָ [שם גדול וקדוש וגו']. און נאָכדעם זאָגט מען וְאַחֲרֵי כֵן [באז 'בְּנֵיךְ' וכו'] וְהִדְלִיקוּ נְרוֹת וכו', אבל אין מוכרין מה שנעשה מן השמים נס עם הנרות. [וקשה גם כן כדלעיל, דהלא בגמרא מבואר דקביעת היו"ט הוא על שם הנס דנרות המנורה דייקא, ולא על נצחון המלחמה].

קושיא ו

למה מספרים בנוסח ההודאה דחנכה, גם מה שעשו ישראל אחר כך, מה שלא תקנו כן בנוסח ההודאה דפורים

ו) און וואָס איז דער וְאַחֲרֵי כֵן באז בְּנֵיךְ לְדָבִיר בִּיתְךָ, פּרעגן אויך שוין אַלע מפרשים, וואָס דאָרף ער מיר דערציילן [וואָס 'אידן' האָבן געטון].

[והראיה] למשל ביי פּוֹרִים שטייט [בגאָר אַז עֲצַת] הָמָן איז געוואָרן בָּטֵל, וְתָלוּ אוֹתוֹ וְאֶת בְּנָיו עַל הָעֵץ. [אָבער] דעס אַז אידן האָבן דערנאָך געמאַכט אַ פּוֹרִים, זאָגט מען נישט. [והטעם מובן, שהרי] מ'גייט דאָך דאָ נישט דערציילן [שבחן של 'ישראל'], מ'גייט דאָך דערציילן דעם שְׁבַח פון הקדוש ברוך הוא, [אָבער] וואָס אידן האָבן געטון דאָס דערציילט מען נישט, [כי אין זה שייך להודאה שמשבחין לה].

[און פארוואַס] דאָ ביי חנוכה באַגענוגט מען זיך נישט מיט דעם, אַז הקדוש ברוך הוא עֲמַדָּת לָהֶם בַּעַת צִרְתָּם, נְקֻמָּת אֶת נְקֻמָּתָם, [מִסְרָת] גְּבוּרִים בִּיד חֲלָשִׁים וְרַבִּים בִּיד מַעֲטִים. נאָר [מוסיפן עוד לומר] וְאַחֲרֵי כֵן בָּאוּ בְּנֵיהֶּ, דערציילט מען נאָך וואָס אידן האָבן געטון, בָּאוּ בְּנֵיהֶּ וּפָנּוּ אֶת הַיְכָלָהּ, וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת, וְקָבְעוּ שְׁמוֹנֶת יָמֵי חֲנוּכָּהּ.

קושיא ז

להבין הרבותא באומרו וְרַשְׁעִים בִּיד צְדִיקִים, שלכאורה אין בזה נס שלא כמבע

(ז) און דערנאָך, דעס וואָס ער זאָגט דאָ אַט [מִסְרָת] גְּבוּרִים בִּיד חֲלָשִׁים וְרַבִּים בִּיד מַעֲטִים וְרַשְׁעִים בִּיד צְדִיקִים, דאָס גיהער דאָך נישט צום נס. איז דען די סְבָרָא ס'זאָל זיין פאַרקערט?

מילא גְּבוּרִים בִּיד חֲלָשִׁים, איז געוויינטליך, דער דָּרָך הִטְבַּע איז, אַז חֲלָשִׁים פֹּאָלן .. [בִּיד גְּבוּרִים, אבל ברשעים וצדיקים, וכי חס ושלום בדרך הטבע הוא להיפוך].

קושיא ח - מתוך הדרוש

(ח) [גם צריך ביאור למה אמר גְּבוּרִים בִּיד 'חֲלָשִׁים', והלא החשמונאים היו גְּבוּרִים מופלגים, כמבואר בספרי הקורות, ולא חֲלָשִׁים].

י

קושיות ודקדוקים בעניני הנס חנוכה

קושיא ט

קושיית בית יוסף: הלא היה שמן ליום אחד, ואם כן לא נעשה הנס רק בו' ימים

(ט) מילא ס'איז דאָך ידוע, די קְשִׁיָּא וואָס דער בית יוסף (אוי"ח סימן תרע) פרעגט. אַמֶּער אויף איין טאָג איז דאָך געווען [גענוג אויל, ואם כן] וואָס זענען די אַכט טאָג, ס'איז דאָך לעולם געווען זיבן טאָג איז דאָך עס נאָר געווען [דער נס].

יד

קושיא י

מאי כל הרעש הזה בהנס חנוכה, שדלק השמן ח' ימים. והלא מעשה נסים כאלו היו מצויים בבית המקדש, ופעם אחת דלקה המנורה שנה שלמה בדרך נס, כמבואר במדרש תנחומא

(י) מ'האב מיר שוין געשמועסט פון דעם אויכעט, שוין כמה פעמים, און נעכטן אויך גערעדט דערפון⁷, [און שוין] כמה פעמים, [און] ס'ערווענט עס קיינער נישט⁸. [ולכאורה] ס'איז אַ חֲדוּשׁ פֿלאַ וואָס [מ'מאכט אַזאַ עסק] פון דעם נס חנוכה, אַז ס'האָט געברענט אַכט טאָג.

און אין מדרש תנחומא⁹ שטייט דאָך גאָר אַרויס בפירוש, אַז רבי חנינא סגן

⁷ בבית יוסף (אוי"ח סימן תרע). וכבר העתקנו לשונו בליל א' (קונטרס רסא, על אתר יא).

⁸ בליל ב' דחנוכה תשי"ד, ונדפס בדברי יואל את קסד. [ויש גם ריקארדינג מזה, אבל נחסר ונקטע בהרבה מקומות, וקשה להעתיקו כמו שהוא, ואולי עוד חזון למועד בע"ה].

⁹ שלא ראיתי מי 'שהעיר' בקושיא זו.

¹ בתנחומא תצוה (סימן ג): וְאֵתָּה תִּצְוֶה וגו'. מה מנורה שאינה לאכילה טעונה שמן זית זך, מנחות שהן לאכילה אינו דין שיהיו טעונין שמן זית זך, תלמוד לומר זך כְּתִית 'לְמֹאֵר', ולא זך כְּתִית למנחות. • אמר רבי חנינא סגן הכהנים, אני הייתי משמש בביהמ"ק, ומעשה נסים היה במנורה, משהיו מדליקין אותה מראש השנה לא היתה מתכבה עד שנה אחרת • ופעם אחת לא עשו הזיתים שמן, התחילו הכהנים לבכות, וא"ר חנינא סגן הכהנים אני הייתי בבית המקדש ומצאתי מנורה דליקה יותר ממה שהיתה דליקה כל ימות השנה, ראה מעשה נסים. • לכן

הכהנים האֵט געזאָגט, איך בין געווען אין בית המקדש ופעם אחת לא עשו הזיתים שמן
און ס'האָט געברענגט אַ גאַנץ יאָר. [וחזינו כי] אַזוי איז געווען דער דָרָך [בבית המקדש],
ס'האָט געברענגט אַ גאַנץ יאָר [כשלא היה להם שמן מספיק].

[ואמר שם עוד, כי] פעם אחת איז נישט געווען קיין שָמֵן זֵית זָה, האָבן די כֹּהֲנִים
געוועזן בוכים, האָט דער אייבירשטער [געהאַפֿן] ס'האָט געברענגט נאָך ווייטער,
ברענגט ער אַנִי רָאִיתִי שֶׁהָיָה דוֹלֵק יוֹתֵר מִשָּׁנָה.
אַזוי זאָגט רבי חנינא סגן הכהנים.

ט

און ער זאָגט נאָך ווייטער, זאָגט דער מדרש, אַז איבערדעם האָט הקדוש ברוך
הוא געהייסן [אז] לִמְנוּרָה [צריך שיהיה] שָמֵן זֵית זָה, און לִמְנוּחֹת האָט מען נישט
געהייסן קיין זָה. [ווייל] הקדוש ברוך הוא האָט געזאָגט, די מנורה איז דאָך גענוג [אז]
מ'צינדט אָן איין מאל אין יאָר, [אויף] לְשָׁנָה, [שהרי] ס'ברענט דאָך אַ גאַנץ יאָר, קאָן
מען אויספירן [שידליקו מן שמן] זָה. אָבער לִמְנוּחֹת האָט מען געדאַרפט יעדן טאָג
ברענגן מְנוּחֹת.

אַזוי שטייט [אין מדרש].

טז

[על כל פנים] איבערדעם גאָר, זאָגט ער גאָר דעם טעם מעיקרא אָן פאַרוואָס די
תורה הקדושה האָט געהייסן זָה, [דהוא על סמך ווייל] ס'איז גאָר אַזוי געווען [דער דרך] אַז
מ'האָט געצינדט [פעם אחת על זמן ארוך].

- נו מילא, איך האָב שוין נעכטן נאָכט גערעדט דערפון^ה [לבאר] וויאָזוי ס'איז
געווען מיט דער הַטְּבָה, וויאָזוי [מהאָט עס געמאַכט בכל יום. נאָר] ס'איז נישט קיין נפקא
מינה [לענינינו כאן]. -

אָבער על כל פנים [איז דאָך שווער, דאס כן] מאי כָל הָרַעַשׁ הַזֶּה [עם הנס חנוכה], וואָס
איז דאָס עפעס נִשְׁתַּנָּה געוואָרן ביי דעם נס חנוכה אַז מ'מאַכט דאָ פון דעם [אזא עסק],
האָט מען דאָ געמאַכט אַזא זָכָר [לדורות], אַזא דָּבָר קְבוּעַ [לדורות, אויב] אַז ס'איז גאָר
אַזוי געווען דער דָרָך [אפילו] נאָך מער [ווי אַכט טאָג].

יז

קושיא יא

כפסיקתא איתא במעם נר חנוכה, לפי שכונסו לבית המקדש מצאו שפודין של ברזל, וקבעו אותם והדליקו בתוכם נרות
די פֿלאַ איז. מילא די גמרא זאָגט, מאי חנוכה, זאָגט די גמרא מצאו פך [שלא היה
בו להדליק יום א', והדליקו ממנו ח' ימים].

אָבער אין די פסיקתא דרב כהנא^ה שטייט, ביי די פסיקתא פון חנוכה, ולמה עָשׂו
חנוכה שמונה ימים^ט, מפני שכשבאו לבית המקדש מָצְאוּ 'שְׁמוֹנֶה' שְׁפּוּדִין.

נאמר קְתִית לְמֵאוּר וְלֹא לְמִנְחוֹת, ולמה כן, אלא כך אמר הקב"ה, פעם אחת בשנה יהיו מדליקין את המנורה,
לפיכך היו מדליקין שָמֵן זֵית זָה קְתִית. אבל למנחות שהיו מקריבין בכל יום, לכך לא נאמר בה שָמֵן זֵית זָה קְתִית.

^ה בפסיקתא רבתי (פרשה ב, שהיא פסקא דחנוכה): ולמה מדליק נרות בחנוכה, אלא בשעה שנצחו בניו של חשמונאי
הכהן הגדול למלכות יוון, כמו שנאמר (זכרי' ט, יג) וְעוֹרְךָ תִּבְנֶה צִיּוֹן עַל כִּנּוּךְ יָוֵן, נכנסו לבית המקדש, ומצאו בה
שמונה [ויו"ג: שבעה] שפודין של ברזל, וקבעו אותם והדליקו בתוכם נרות.

^ט לשון זה הוא מהמגילת תענית (המובא להלן בעהרה יז). ומשמע קצת מלשון רבינו דלהגירסא שמצאו "שמונה"
שפודין, הוא נתנית טעם על הח' ימים, ואם כן גם בפסיקתא היה כוונת הקושיא על הח' ימים, וכמו בקושיית
המגילת תענית.

- ער איז דאָרטן גאָר גורס 'שְׁבָעָה' [שְׁפּוּדִין], דער זרע אפרים [על הפסיקתא] פון רבי זלמן מרגליות^א [גורס כן], ווייל אין מגילת תענית^ב שטייט דאָכט זיך מיר שבעה^ג. - [ועכ"פּ מסיים הפסיקתא, כי] מִצָּאוּ שְׁמוֹנֶה שְׁפּוּדִין, און זיי האָבן געצינדן [דערינען די נרות].

יח

והקשה בורע אפרים, למה לא הוכירו כלל ממה שמצאו פך שמן, ותרבה בנס

(יא) פרעגט דאָרט רבי זלמן מרגליות^ד, ער לאָזט דאָך גאָר איבער די גאַנצע מַעֲשֶׂה [של נס דריבוי 'שמן', המבואר בגמרא ומגילת תענית].

ער זאָגט גאָרנישט אַז ס'איז געווען אַ נס, מ'האָט געטראָפֿן דעם פֿך, און ס'איז געווען [שמן רק ליום אחד, והדליקו ח' ימים]. ער איז גאָרנישט מִזְכִּיר די גאַנצע מַעֲשֶׂה, ער לאָזט איבער די גאַנצע זאָך.

ער פרעגט [בפסיקתא] פֿאַרוואָס איז חֲנוּכָּה, [ומתרחץ ווייל] מ'האָט געטראָפֿן [שפּוּדִין].

יט

גם אינו מבואר מהו הרבותא במציאת שפודין אלו

און [בכלל] מאי פֿל הֶרַעַשׁ הַזֶּה, נו וואָס איז דען אַז מ'האָט געטראָפֿן שְׁמוֹנֶה שְׁפּוּדִין. פֿאַרוואָס פֿאַררוען [היה בזה רבותא וחידוש, או נס].

ער זאָגט נישט גאָרנישט [מהו החידוש בהשפודין].

און ער לאָזט גאָר איבער די גאַנצע זאָך [מהנס דריבוי שמן].

כ

ועל מה שהקשו האחרונים האך לא נשמאו השפודין, על זה מתרחץ שם כי הוי מחופץ בשל עץ, ולא קיבלו טומאה

ער ניט זיך דאָרטן [בורע אפרים] אויף דעם [על הפסיקתא], צו פֿאַרענטפֿערן [מה דקשה] אַז די שְׁמוֹנֶה שְׁפּוּדִין זענען געווען של ברזל, פרעגט מען די קשיא [דהלא] די מנורה העט דאָך גיווען טמא געוואָרן, [דאָף פשוטי כלי מתכות מקבלין טומאה].

^א והיינו בגדיסת הפסיקתא הנדפס עם הזרע אפרים, איתא שם שְׁבָעָה שפודים, ולא שְׁמוֹנֶה כגדיסת דפוסים אחרים. ^ב בעל בית אפרים, מטה אפרים, יד אפרים ושערי תשובה על א"ח, ועוד הרבה ספרים. ^ג הובא לקמן בהערה יז. ^ד וצ"ע בזה בדברי יואל לחנוכה (אות סא ד"ה אמנם, ואות מז ד"ה והג"ל) דגם החתם סופר הגיה כן דצ"ל שבעה שפודים.

^ה בורע אפרים על הפסיקתא שם: לכאורה תמיה דשביק עיקר הנס דמייתי הש"ס, שמצאו פך שלא היה בו להדליק כי אם יום אחד, ונקט טעמא לפי שמצאו שפודין. אך ראיתי במגילת תענית פרק ט' וז"ל, בעשרים וחמשה וכו', ומה ראו לעשות חנוכה שמונה ימים וכו', אלא בימי מלכות יון וכו' והיו מתעסקים בו שמונה ימים. ומה ראו להדליק בו את הנרות, אלא בימי מלכות יון וכו' ושבעה שפודים וכו' (עיי"ש העתק המגילת תענית באורך, והובא לקמן) עכ"ל. מבואר מזה דלעשות זכר לנס הפך שהיה דולק שמונה ימים, היה די בקביעות יו"ט דלא לעספד, וכן לטעם שעשו אז חנוכת המזבח וההדלקה, הוא זכר למה שעשו בני חשמונאי שהדליקו אז בשפודין של ברזל וכו'. ○ אך לפי מה דאיתא הנוסחא שם במגילת תענית שבעה שפודים "בידם", אין מובן מה צורך לעשות זכר לדבר זה, אף לפי מה שכתוב כאן בפסיקתא "ומצאו שם שבעה שפודין" כו', צריך לומר שידעו בהם שלא נטמאו השפודין במגע עכו"ם והדליקו בהם, ולזכר הנס הזה [שלא נטמאו השפודים] ראו לעשו מצוה להדליק בחנוכה.

ובהכי אתי שפיר מה שהקשו דהא המנורה היתה טמאה, ותרצו שעשו מנורה של עץ, עיין ברא"מ בבאורי סמ"ג. וזה תמוה, דהא חכמים פליגי עליה דר"י בר יהודה (עבודה זרה מג). [שאמר אף של עץ לא יעשה כדרך שעשו בית חשמונאי, ואמרו לו חכמים] משם ראיה, שפודין של ברזל היה [וחיפוס בפעץ, ופירש"י בידל] וכו', וכדאיתא כאן ובמגילת תענית. וגם אא"ז במהרש"א בחידושי אגדות בשבת, השיג עליו עיי"ש. ולפי מה שכתבתי נוחא, דגם מציאת השפודין היה בדרך נס, באופן שהכירו שלא נגעו בהם העכו"ם ולא הסיטום. ○ ועוד יש לומר דכיון שִׁפּוּדִים פֿעץ, וקיימא לן דחיפוי כלים טהורים, כמו שכתב הרמב"ם פרק ד' מהל' כלים, אפילו חיפוי של מתכות אינו מקבל טומאה, ואדרבה הכלי בטל לגבי ציפוי עיי"ש, והלכך אף על פי שבעץ הוא בדיל והוא מין מתכות, מ"מ כל החפודין טהורים וכו'. [ועיי"ש שכתב עוד תירוצו בזה, ואב"מ].

נאָר [על זה הביא שם תירוצן בשם המזרחי, אַז] ס'איז געווען מְחוּפָּה בְּשָׁל עֵץ [ופשוטי כלי עץ אין מקבלין טומאה].

אבל אכתי לא מתורץ למה לא הזכירו כלל את הנס דנרות המובא בברייתא שבגמרא ^{כא}

[אזי אָבער] על כל פנים איז דעך אַלץ עיקר חסר מן הספר, [שלא הזכיר הנס דשמן].

ער פֿאַרענטפערט אַ קְשָׁא וואָס די 'אחרונים' פרעגן [האיך לא נטמאה המנורה], און [קושייתו הראשונה פון] דעס וואָס שטייט אין די 'גמרא', דער עיקר הִדְבָּר, דער גאַנצער יסוד [שהיה נס בהשמן, דעס] לאָזט ער איבער [ולא מתרץ לה, רק מביא דענין השפודין הוא גם במגילת תענית. וקשה דמהפסיקתא] איז מְשַׁמֵּעַ אַז ס'איז גאַרנישט געווען קיין נֶס [בהשמן]. [ולדברי הגמרא שעיקר הנס הוא על ריבוי השמן], נו וואָס איז מיר די נִפְקָא מִינָה [האיך עֲשׂוֹן] די מְנוּרָה, וואָס איז דעס גאַנצע הַשְׁתַּלְשֻׁלוֹת [שמספר בפסיקתא בענין השפודין].

כב

קושיא יב

והנה מקור הברייתא שבגמרא הוא במגילת תענית, ושם התחיל בלשון המובא בגמרא שנקבע הו"ט על הנס שנעשה בפך שמן, ושוב מקשה למה עשו ח' ימים, ולא ז' ימים כבימי משה ושלמה, ומתירן לפי שנתעסקו אָז בחנוכת המזבח ח' ימים. ושוב מסיים בדברי הפסיקתא, דלכן מדליקין נרות, לפי שמצאו שפודין, והדליקו בהם נרות המנורה [און] דער אָמֶת, דער מְקוֹר, דער מְקוֹר פון די גאַנצע זאך [של הברייתא שבגמרא] איז דאָך אין מגילת תענית ^{טו}.

ווי מ'פֿאַרענטפערט ^{טז} [דאף שאמר] ס'איז בְּטֵל געוואָרן [הימים טובים שנמנו במגילת תענית]. נאָר [ימי] חֲנוּכָּה וּפְּנִיָּה [המבואר שם במגילת תענית, דעס] איז נישט בְּטֵל געוואָרן [שם יט:]. [ואם כן שפיר יש לנו ללמוד לענין חֲנוּכָּה מהמגילת תענית]. [והמגילת תענית] דאָס איז געווען דער ערשטער [מקור בכתב, בענין קביעת ימי חֲנוּכָּה].

כג

[און] דער מגילת תענית הייבט אָן אויך אַזוי"ל [כבגמרא].

^{טז} מגילת תענית נכתבה עוד קודם חיבור המשנה, בימי התנאים הראשונים, ושם נפרטו כל הימים טובים וכן כל ימי התענית שהיו אז לישראל. ובגמרא שבת (יג:) אמרו, מי כתב מגילת תענית, חנניה בן חזקיה [בן גורן] וסייעתו, שהיו מחבבין את הצרות. ופירש"י, מחבבין את הצרות, שנגאלין מהן, והנס חביב עליהן להזכירו לשבחיו של הקב"ה, וכותבין ימי הנס לעשותן יום טוב, כגון אַלץ יומין דלא להתענא בהון כו'. - חז"ל רש"י במס' תענית (טז: ד"ה שאין משלישין): מגילת תענית נכתבה בימי חכמים, אף על פי שלא היו כותבין הלכות, והיינו דקתני (במשנה שם) כל 'הכתוב' במגילת תענית, כאילו היה מקרא.

ובגמרא ראש השנה (יח:טז:) נחלקו אם אחר כך בטלה מגילת תענית, והיינו שלא נהגו עוד במנהגי הימים טובים והתענית שמפורטים שם, אבל לכולי עלמא בחנוכה ופורים ודאי לא בטלה. (ועיין באורן בביאור דברי הגמרא דר"ה, בדברי רבנו ליל ד' חנוכה תשי"ד, ובדברי יואל אור זצב).

^{טז} בגמרא ראש השנה (יח:): איתמר, רב ורבי חנינא אמרי בטלה מגילת תענית [פירש"י: ימים טובים שקבעו חכמים על ידי נסים שאירעו בהם, ואסורים בתענית, ויש מהן אף בהספד, וכתבום במגילה אחת, אַלץ יומיא דלא להתענא בהו כו', עכשיו שחבר הבית בטלו, ומתירן בהספד ובתענית], רבי יוחנן ורבי יהושע בן לוי אמרי, לא בטלה מגילת תענית וכו'. מתיב רב כהנא, מעשה וגזרו תענית בחנוכה בלוד, וירד רבי אליעזר ורחץ, ורבי יהושע וסיפר, ואמרו להם צאו והתענו [כלומר עשו תְּשׁוּבָה] על מה שהתעניתם. אמר רב יוסף שאני חנוכה דאיכא מצוה, אמר ליה אביי ותיבטיל איהי ותיבטל מצותה, אלא אמר רב יוסף שאני חנוכה דמיפרסם ניסא [כבר הוא גָּלוּי לכל ישראל על ידי שנהגו בו המצות, והחזיקו בו כשל תורה, ולא נכון לבטלן]. וועד שם (יט:): והלכתא בטלו, והלכתא לא בטלו. קשיא הלכתא אהלכתא. לא קשיא, כאן 'בחנוכה ופורים', כאן בשאר יומי. [ועיין בזה בטור (אור"ח סימן תרפ)].

^{יז} במגילת תענית (פרק ט - סלו): בעשרך וחמשה ביה, חנוכה יומין תמניא, דלא למספד. שכשנכנסו יונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל, וכשגברה יד בית חשמונאי ונצחום, בדקו ולא מצאו אלא פך אחד שהיה מונח בחותמתו של כהן הגדול שלא נטמא, ולא היה בו להדליק אלא יום אחד, ונעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים,

בכ"ה בכסלו תמניא יומין דלא להתענאה, בשביל [ווייל] מ'האָט געטראָפֿן - אַזוי ווי ס'שטייט אין די גמרא - מ'האָט געטראָפֿן אַ פֿך [שהיה] חתום בחותמו של כהן גדול, און שוין [שמביא כל המשך הלשון שבגמרא].

דערנאָכדעם זאָגט ער [עוד, מה שלא מובא בגמרא], ולמה עשו שמונה ימים, והלא דאָך חנוכת המזבח" לא היה אלא שבעה ימים, וכן חנוכת בית המקדש, חנוכת שלמה לא היה גם כן אלא שבעה ימים, ולמה עשו בכאן שמונה ימים. נאָר בשביל שפֿעדו"ט את המזבח, ווייל זיי האָבן געטראָפֿן דאָרטן די אַלע חורבות [שעשו היוונים במקדש], און זיי האָבן זיך געמוזט מתעסק זיין אַכט טאָג דערינען, והוכרחו לתקן, האָבן זיי אַכט טאָג געהאָט דאָרטן צו טון [לחדש המזבח והמקדש], איבערדעם האָט מען געמאַכט אַכט טאָג [חנוכה]. - אַזוי שטייט אַרויס אין מגילת תענית.

סד

ס'איז אַ פֿלאַ. לויט דעם הייבט זיך נישט אָן די גאַנצע מעשָה, די גאַנצע קשִׁיאַ וואָס דער בית יוסף פרעגט [אז] ס'איז דאָך געווען [אויף] אויף איין טאָג [ולמה תקנו ח' ימים. שהרי] דאָרט אין מגילת תענית אליין, אין מקור [כל הענין], שטעלט ער דאָך אַראָפֿ [דעם תירוק], און ער זאָגט שוין די גאַנצע זאך [שתקנו ח' ימים מפני שכך ארכו ימי חנוכת המזבח].

סד

והוא תמוה, דלאחר שהזכיר הנס דנרות, אבתי מקשה למה עשו ח' ימים, ומתיר משום חנוכת המזבח. ואם הכוונה על קשיית בית יוסף, למה מקשה עוד מחנוכת הבית שבימי משה ושלמה. ועכ"פ משמע דלא עבור נס דנרות הוקבע היו"ט, רק עבור חנוכת המזבח והמקדש, והוא פלא שבגמרא משמע דהוקבע על הנס דנרות

יב) פונדעסטוועגן אָבער, דאָס לשון אין מגילת תענית איז אָבער ווייטער שווער, די קשיא וואָס ער פרעגט למה עשו שמונה ימים.

ווען ס'זאל זיין 'די' קשִׁיאַ [שהקשה הבית יוסף] אז ס'איז נאָר געווען אַ נס אויף זיבן טאָג, [אם כן] וואָס פרעגט ער מיך אַ קשיא פון בית המקדש [היינו המשכן], און פון שְׁלֹמֹה'ן, וואָס ס'איז געווען [נאָר] זיבן טאָג. זאָג פשוט, ולמה עשו שמונה ימים, ס'איז דאָך נישט געווען נאָר [ז' ימים], דאָס נס איז דאָך נישט געווען נאָר זיבן טאָג.

זעט דאָך אויס, ווי ער גייט גאָר אוועק פון די גאַנצע זאך. ער הייבט אָן - פֿתח בְּפֶד וְסִיִּים בְּחִבֵּית (בבא קמא כז.), - ער הייבט אָן ביי דעם פֿך, און ער גיט זיך אַ דריי אוועק [ומקשה] וְלִמָּה עָשׂוּ [שמונה ימים], און ער שטעלט אַראָפֿ די גאַנצע זאך אז ס'איז געווען אַ חנוכת המזבח, ער שטעלט אַראָפֿ דאָס גאַנצע אויף 'דעם'.

זעט דאָך עפעס אויס אינגאַנצן גאָר אויף אַן אַנדערע תְּמוּנָה [פון] אַזוי ווי מ'זעה מיר עס אַרויס [בגמרא], אַזוי ווי ס'שטייט אין די גמרא, און אַזוי ווי מ'זעט [בכל הספרים].

לשנה אחרת קבעו שמונה ימים טובים [והוא כלשון הברייתא שבגמרא (שבת כא:)]. ○ ומה ראו לעשות חנוכה 'שמונה' ימים, והלא חנוכה שעשה משה במדבר לא עשה אלא 'שבעה' ימים, שנאמר (צו ח, לג) ומפתח אהל לא תצאו שבעת ימים וגו', ואומר (נשא ז, יב) ויהי המקריב ביום הראשון את קרבנו וגו', ובשביעי הקריב אפרים. וכן מצונו בחנוכה שעשה שלמה, שלא עשאה אלא שבעת ימים, שנאמר (דברי הימים ב' ז, ט) כי תנחת המזבח עשו שבעת ימים ויהי שבעת ימים. ומה ראו לעשות חנוכה זו שמונה ימים. ○ אלא בימי מלכות יון נכנסו בני חשמונאי להיכל, ובנו את המזבח, וְשִׁדְּדוּהוּ בסיד, ותקנו בו כלי שרת, והיו מתעסקין בו שמונה ימים. ○ ומה ראו להדליק את הנרות, אלא בימי מלכות יון שנכנסו בית חשמונאי להיכל וישבעו שפודין של ברזל בידם וחפוסם בַּבֶּצֶץ, והדליקו בהם את המנורה.

" חנוכת המשכן בימי משה, בשבעת ימי המילואים.

" פירוש, שהלבינו בסיד.

ס
קושיא יג

לכאורה הוא פליאה עצומה, למה לא נזכרו כלל דיני נר חנוכה בדברי המשנה, ומאי שנא מפורים, שנספר על זה מסכתא שלימה בדברי המשנה

יג) דער אמת, דאָס איז דאָך איינס פון די פּלאַים, קיין תירוץ מספיק האָב איך נאָך גאַרנישט געזען אויף דעם ענין, פאַרוואָס די גאַנצע הלכות חנוכה איז נישט [דאָ] קיין זכר [דערפון] אין די משנה. נאָר בּדּוּרְךָ אָגב זאָגט ער בנר חנוכה פטור, אין די לשון המשנה.

[והלא] ס'איז דאָך אַן הלכה [שחייבו חכמים, להדליק נר חנוכה, ולמה לא יהא נזכר זאת במשנה].
און מילא אויף פורים איז דאָ אַ גאַנצע מסכת מגילה.

ס

מילא דער בּה"ג^{כא} רעכנט דאָך עס גאָר [נר חנוכה] פון די [חשבון] תרי"ג מצות, נון דאָרף עס [אודאי] שטיין אין משנה.

נאָר אפילו ווען ס'איז נישט צווישן די תרי"ג מצות [דאורייתא], ס'איז אָבער אַן הלכה קבועה, פון די דברי חכמים, און אונז זאָג מיר ["וצנונו" להדליק נר חנוכה], מ'מאַכט אַ ברכה. [וכמו שאמרו בגמרא]^{כב} ה'יכן צנונו, מלא תסור.

אָבער אויף אַלענפאַלס, ס'איז דאָך הַלְכוֹת קבועות [דיני הנר חנוכה], און כּמָה הַלְכוֹת קבועות איז דאָ [במשנה, שנתקנו] על ידי החכמים.

כח

נו פאַרוואָס דאָ לאַזט מען אַרויס אַזא גאַנצע מצוה דרבנן, ס'שטייט נישט קיין שום ציווי [בכללה], און ס'שטייט נישט [פרטיה, פון] 'וואָס' זאָל מען צינדן, און 'וואָר' מ'זאָל צינדן, די 'צייט' [און] דאָס 'פּלאַץ'. אַלע חידושי הלכות [שכשאר ענינים] איז דאָך פיל אין די משנה, און דאָ איז אַין זכר למו^{כג}.

כט

תירוצי החיד"א - על קושיא יג

ובחיד"א מתרץ לפי שכבר היה נכתב במגילת תענית, שקדמה להמשנה

האָב איך געזען איינער, על פי פּשטות זאָגן זיי, ער דער חיד"א שמועסט דערפון^{כד}, ווייל ס'איז געווען שוין [כתובה] אין מגילת תענית פון דערפריער, [עוד קודם זמן כתיבת המשנה]^{כה}.

^כ במשנה בבא קמא (ו, י): גָּמַל שֶׁהָיָה טָעוּן פֶּשְׁתָּן וְעֵבֶר בְּרִשּׁוֹת הָרִבִּים, וְנִכְנָס פֶּשְׁתָּנוֹ לַחוּץ הַתְּנִינִת, וְדָלְקוּ בְּנֵרוֹ שֶׁל תְּנָנִי וְהָדְלִיק אֶת הַבִּירָה. כֵּל הַגָּמַל חֵבֵב. הַיֵּיחַ תְּנָנִי נֵרוֹ מִבְּחוּץ, הַתְּנָנִי חֵבֵב. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר בְּנֵר חֲנֻכָּה פָּטוּר.

^{כא} במנין תרי"ג מצות שבראש ספר הלכות גדולות (מ"ע קלט). ועיין בזה בסמ"ג (מ"ע יז) ובהשגות הרמב"ן על ספר המצות (בשורש ראשון, ובתוספותיו סימן ח).

^{כב} בגמרא שבת (כג.): מאי מברך, מברך אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתַי 'צנונו להדליק נר של חנוכה'. והיכן 'צנונו'. רב אויא אמר מלא תסור [מן הדבר אֲשֶׁר יֵאָדְרוּ לָךְ] (דברים יז, יא). רב נחמיה אמר שֶׁאֵל אֲבִיךָ יִצְחָק וְעִקְיָה וְיֵאָמְרוּ לָךְ (דברים לב, ז).

^{כג} מלשון הפסוק בישעי' (כ, יד).

^{כד} בספרו דברים אחרים (דרוש לב): ואני שמעתי, נזרקה מפי חבורה חקור דבר, אמאי רבינו הקדוש לא שנה במשנה דיני חנוכה כי אם 'כלאחר ידו', במגילה (ג, י) בחנוכה [קורין] בנשיאים, וכיוצא, ובקמא (ו, י) אם היה נר חנוכה פטור, והיה לו לשנות לפחות פרק אחד מדיני חנוכה. וזו בפרק נענה הרב החסיד כמהר"ר יוסף ו' סמון זלה"ה, ואמר דמגילת תענית נשנית קודם המשנה, וכדתנן במתניתין פרק ב' דתענית (ב, ח) כל הכותב במגילת תענית דלא למספר וכו'. וכבר במגילת תענית קתני דיני חנוכה, והם הבריות שהביאו בש"ס.

^{כה} כמובא לעיל בהערה טו.

ה

מה שקשה על תירון החיד"א

אבל אין זה מספיק, כי הרבה דברים שבמגילת תענית, נכתבו גם במשנה

נו, אָבער ס'איז דאָך דאָ אַנדערע זאַכן אויכעט [שנכתבו במגילת תענית], וואָס ער ברענגט [אין די משנה]¹¹.

לא

ועוד שהרי במגילת תענית לא נכתבו רובי הדינים שבהלכות טרות חנוכה, המבוארים בברייתות שבגמרא

און דערנאָך, אין מגילת תענית שטייט דאָך אויך נישט די הלכות 'אלע', ס'שטייט נאָר דער [ענין פון] מאי חנוכה, [און] אַז ס'איז פון די ימים דלא להתענא [בהון]¹². אָבער 'ווען' מ'זאָל צינדן, [און] 'וואָס' מ'זאָל צינדן, און וויפיל דער 'שיעור' איז פון צינדן, דאָס איז דאָך ברייתות [המובאים בגמרא (שבת כא-כג)], 'וויפיל' מ'זאָל צינדן, און 'ווען' מ'זאָל צינדן. די גאַנצע'טע הַלְכוֹת [שבגמרא] ווערט דאָך נישט געברענגט אין ערגעץ [לא במשנה ולא במגילת תענית].

[און] דאָס איז דאָך הַלְכוֹת קבועות וואָס מ'ברויך צו וויסן. וְלֹא זֹאת, ווען מ'האָב מיר נישט [די אלע הלכות] פון די חכמי הש"ס אין די גמרא [כבר היו נשתכחו דיניה]¹³.

[נאָר] אין די גמרא איז שוין דאָ [אלע הלכות].

לב

ולדוגמא היה לו להוכיח במשנה הפלוגתא דבית שמאי ובית הלל אם פוחת והולך או מוסיף והולך, וכדרך שמצינו בכל פלוגתות ב"ש וב"ה שכולם נזכרין במשנה, ואף דברי ב"ש דלית הלכתא כוותיהו. ועכ"פ דברי ב"ה ודאי היה לו להוכיח

אין די גמרא (שם כא:) למשל ווערט דאָך געברענגט פלוגתות, בית שמאי מיט די בית הלל, [צ"י] פוחת והולך [צ"י] מוסיף והולך. ס'איז אַ פלוגתא פון די בית שמאי און בית הלל. נו וואו איז פארהאנדן אַ הלכה פון די בית שמאי מיט די בית הלל, ס'זאָל נישט שטיין אין די משנה קיין זָכָר לָמוֹ. מ'ברויך דאָך צו וויסן. [והגם] די הלכה בלייבט ווי די בית הלל על כל פנים¹⁴, אָבער דאָס אַליין [דברי בית הלל] האָט מען דאָך אויך נישט געברענגט.

לג

בימים ההם [בימי חכמי התנאים] איז דאָך נאָכנישט געווען אַזוי [נתפרסם מנהג המהדרין, והראיה שנחלקו בזה, ואם כן] דאָס אַליין האָט מען דאָך געדאַרפט מְבַרֵר צו זיין, אַז 'דעס' איז שיטת בית שמאי [ולידע שאין כן ההלכה].

[והלא מצינו בכל המשנה] ער לאָזט דאָך נישט אויס נישטאָמאָל קיין דיעה פון די בית שמאי לאָזט מען דאָך אויך נישט אויס, נאָר [מ'ווייט דעם כלל (ברכות לו:)] די בית שמאי במקום בית הלל אינה משנה [ואין לעשות כמותם (עין ברכות יא.)]. והיה צורך להודיע כאן פלוגתתן מ'זאָל וויסן אַז 'דאָס' איז די בית שמאי, 'דאָס' איז די בית שמאי און 'דאָס' איז די בית הלל¹⁵, [ולבסוף לא מצינו] קיין זָכָר נישט אין קיין משנה.

¹¹ רעין עור במשנה תענית (טו:) שמזכיר להדיא את המגילת תענית.

¹² שימי חנוכה אסורים בתענית ובהספד.

¹³ ואם כן בזמן המשנה כשעדיין לא היה נכתב הגמרא, היה צורך גדול לכתוב דיני נר חנוכה בהמשנה, וצריך טעם למה לא נכתב זאת בדברי המשנה.

¹⁴ פירוש: בכל פנים ואופן.

¹⁵ וכענין המבואר במשנה עדיות (א, ה-): וְלָמָּה מְפָרְדִּין דְּבָרֵי הַיְחִיד בֵּין הַמְּרִבִּין, הוּאִיל וְאִין הִלְכָּה אֶלָּא כְּדִבְרֵי

לד

עוד תיריון בספרים - על קושיא יג

ויש שרצו לתרץ משום דרבי קאתי מורע דוד, ולכן לא הוזכר עניני החשמונאים שנמלכו המלוכה מורע דוד
מ'ענטפערט^{לא} [עוד, ווייל] אזוי ווי די חשמונאים [היו מתקני התקנה, לכן לא כתב רבי זאת
בהמשנה], ווייל [רבי קאתי] מ'זרע ד'דל^ב, [ומלכי החשמונאים תפסו א' המלוכה מורע דוד].
אזוי ענטפערט מען.

לה

מה שעדיין קשה לתיריון הספרים

אבל גם זה לא מספיק, שהרי גם רבי מודה לדינא בכל אלו ההלכות דגר חנוכה, ואין
שום חולק על זה. והם נפקא מינה טובא לדעת מה יעשה ישראל, ולמה לא יכתוב במשנה

[נר] גוט, אבער די הלכה [פון נר חנוכה, איז דאך לית מאן דפליג עליה, ואם כן] וואס איז דען
א נפקא מינה אז די חשמונאים [מה שהם תפסו המלוכה] צי ס'איז געווען א פעלער. אבער
אויף דאס ענין [של תקנת נר חנוכה], צו דעם האט דאך יעדער מסכים געווען [כל חכמי
ישראל]. האט דען עמיצער חולק געוועזן אויף דעם. [והלא בודאי גם] זרע דוד האבן
נישט חולק געווען אויף דער הלכה פון [נר חנוכה], אויף הלכות חנוכה. אויף דעם וואס
חכמינו ז"ל האבן קובע געוועזן [מצות נר חנוכה], מ'האט קובע געווען דעם יום טוב,
אויף דעם איז דאך נישט [דא קיין חולק].

ס'איז אן עקסטערע זאך, וואס ס'איז געווען 'דערנאכדעם' די מלוכה. מילא דאס
איז דאך ווידער עפעס אנדערש.

אבער דאס יום טוב אליינס, פון דעם איז דאך נישטא וואס צו רעדן.

לו

א פלא, דער רמב"ן זאגט^{לב}, [כי החשמונאים] זיי האבן געמאכט אלע סג'י

המרבין, שאם יראה בית דין את דברי ה'סמוך עליי, שאין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חבירו עד
שיהיה גדול ממנו בחכמה ובמניין וכו'. אמר רבי יהודה, אם פן למה מזכירין דברי ה'סמוך בין המרבין לבטלה,
שאם יאמר האדם כך אני מקבל, יאמר לו דברי איש פלוני שמעתי.
ועיין עוד בזה בלשון הרמב"ם בהקדמת פירוש המשניות, המובא להלן בהערה פג (עיי"ש בסוף העתק לשונו).

^{לא} כן הביא בחוט המשולש (תולדות החת"ס, עמוד קמה) בשם החתם סופר, וז"ל: ומרגלא בפומיה, כי נס חנוכה לא
נוצר כלל במשנה, ואמר טעמו, כי רבינו הקדוש מסדר המשנה היה מזרע דוד המלך ע"ה, ונס חנוכה נעשה על
ידי בית חשמונאים שתפסו המלוכה ולא היו מורע דוד, וזה הרע לרבינו הקדוש, ובכתבו המשנה על פי רוח
הקדוש, נשמת הנס מחיבורו.

^{לב} עיין בזה בגמרא שבת (נר).

^{לב} ברמב"ן ויחי (מט, י): לא יסור שבט מיהודה. אין ענינו שלא יסור לעולם, כי כתוב (תבוא כח, לו) יולך ה' אתך
ואת מלךך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת אתה ואבותיך, והנה הם ומלכם בגולה, אין להם עוד מלך
ושרים, וימים רבים אין מלך בישראל. והנביא לא יבטיח את ישראל שלא ילכו בשבי בשום ענין בעבור שימלוך
עליהם יהודה. אבל ענינו, שלא יסור שבט מיהודה אל אחד מאחיו, כי מלכות ישראל המושל עליהם ממנו יהיה,
ולא ימשול אחד מאחיו עליו. וכן לא יסור מחקק מבין רגליו, שכל מחוקק בישראל אשר בידו טבעת המלך,
ממנו יהיה, כי הוא ימשול ויצוה בכל ישראל, ולו חותם המלכות. עד פי יבא שילה ולו יקהת כל העמים לעשות
בכולם כרצונו, והוא המשיח, כי השבט ירמוז לדוד שהוא המלך הראשון אשר לו שבט מלכות, ושילה הוא בנו
אשר לו יקהת העמים וכו'. והכתוב הזה רמז כי יעקב המליך שבט יהודה על אחיו והוריש ליהודה הממשלה
על ישראל וכו'. ואמר לא יסור, לרמוז כי ימלוך שבט אחר על ישראל [והוא שואל], אבל מעת שחיל להיות
ליהודה שבט מלכות, לא יסור ממנו אל שבט אחר וכו'.

ולפי דעתי היו המלכים המולכים על ישראל משאר השבטים אחרי דוד, עוברים על דעת אביהם ומעבירים
נחלה, והם היו סומכים על דבר אחיה השילוני הנביא שמשח לירבעם, ואמר (מלכים א' יא, לט) ואענה את זרע דוד
למען זאת אך לא כל הימים, וכאשר האריכו ישראל להמליך עליהם משאר השבטים מלך אחר מלך ולא היו
חוזרים אל מלכות יהודה, עברו על צוואת הזקן ונענשו בהם, וכמו שאמר הושע (ה, ד) הם הקליכו ולא ממני. ו
זה היה עונש החשמונאים שמלכו ביום שני. כי היו חסידיו עלינו, ואלמלא הם נשתכחו התורה והמצות

הַתּוֹרָה^ל, און ווען נישט זיי, העט געווען חלילה תּפוג תּוֹרָה^ל. [אלא שעם כל זה נעשו על שתפסו המלוכה והם אינם מזרע דוד].

לו

און דעם [מה שנטלו המלוכה] איז דאך אויך [דא פלוגות אם היה בזה חסרון].
מילא אין דעם איז דאך דא ענינים גבוהים, וואס ס'איז למעלה מהשגה^ל.

לח

[ועכ"פ הדרא קושייתן], אויף דעם ענין איז נישטא [געהעריג א תירוצן], איך מיין ס'איז נישטא דערויף עפעס קיין תירוצן [מספיק] וואס ס'זאל זיין אביסל נתקבל על הלב, פארוואס מ'האט דאס ארויסגעלאזט, די חכמי המשנה.

לט

קושיא יד

בגמרא יומא: מה שחר סוף כל הלילה, אף אסתר סוף כל הנסים. והא איכא חנוכה, ניתנה לכתוב קא אמרין די גמרא זאגט^ל, [למנצח על אילת השחר], למה דומה אסתר לאילת השחר, מה שחר

מישראל, ואף על פי כן נעשו עונש גדול, כי ארבעת בני חשמונאי הזקן החסידים המולכים זה אחר זה, עם כל גבורתם והצלחתם נפלו ביד אויביהם בחרב, והגיע העונש בסוף למה שאמרו רז"ל (בבא בתרא ג:) כל מאן דאמר מבית חשמונאי קאיתנא עבדא הוא, שנכתרו כלם בעון הזה. ואף על פי שהיה בורע שמעון עונש מן הצדוקים, אבל כל זרע מתתיה חשמונאי הצדיק לא עברו אלא בעבור זה שמלכו ולא היו מזרע יהודה ומבית דוד, והסירו השבט והמחוקק לגמרי, והיה עונשם מדה כנגד מדה, שהמשיל הקב"ה עליהם את עבדיהם והם הכריתום. ו אפשר גם כן שהיה עליהם חטא במלכותם מפני שהיו כהנים, ונצטוו (קרח יז) תשמרו את כהונתכם לכל דבר המזבח ולמבית לפרכת ועבדתם עבודת מתנה אתן את כהונתכם, ולא היה להם למלוך, רק לעבוד את עבודת ה'. וראיתי בירושלמי במסכת הוריות (פ"ג ה"ב) אין מושחין מלכים כהנים, אמר רבי יהודה ענתוריא, על שם לא יסור שבט מיהודה. אמר רבי חייא בר' אבא, למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל (דברים יז, כ), מה כתיב בתורה, לא יהיה לכהנים הלויים (שם יח א). הנה שנו בכאן שאין מושחין מלכים מן הכהנים בני אהרן, ופירש תחלה שהוא לכבוד יהודה, שאין השררה סרה מן השבט ההוא, ולפיכך אף על פי שישראל מקימים עליהם מלך משאר השבטים כפי צורך השעה, אין מושחים אותן, שלא יהיה עליהם הוד מלכות, אלא כמו שופטים ושוטרים יהיו. והזכירו הכהנים, שאע"פ שהן בעצמן ראויים למשיחה, אין מושחין אותן לשם מלכות, וכל שכן שאר השבטים, וכמו שאמרו בתורה (הוריות יא:) שאין מושחין אלא מלכי בית דוד. ורבי חייא בר אבא פירש שהוא מנוע מן התורה, שלא יהיה לכהנים הלויים כל שבט לוי חלק ונחלה במלכות, והוא דבר ראוי והגון.

^ל עיין בגמרא עבודה זרה (לו: לו:). וסנהדרין (פב). בענין גזירות וסייגים שגדרו בית דינו של חשמונאי. ודברי רבינו כאן בביאור דברי הרמב"ם בענין החשמונאים [וכסגנון זה אמר רבינו בכמה דרושים], כן כתב בדרשות חתם סופר (בדפ"י דף סח: ד"ה ולך עשית) וז"ל: לעמך ישאל עשית תשועה גדולה ופירקן כהלים הזה, אפילו בזמן הזה עדיין הארץ מאירה מחשמונאים, כמו שכתב רמב"ם פרשת ויחי בפסוק לא יסור שבט מיהודה, כי לא מלואם כען נשתכחה תורה מישראל, וכל הגדרים והסייגים מהם, ומרבנים שאחריהם ועוד שם (בדפ"י טט: ד"ה ולעמך) וז"ל: על כן נחשורו חשמונאים וחזקו מעוז תורה ועשו גדרים וסייגים הרבה, וגזרו גזירות בתורה, ואלמלא הם ח' תפוג תורה בגלות האחרון הזה, וקמו לזה רמב"ם בפסוק לא יסור שבט מיהודה, עיין שם. והיינו נטהו את מקדשך, פירוש את ישראל מיהו מכל סיג ופסולת שהיה בהם לפי שעה אחר גלות יון, ועוד הדליקו נרות בחצרות קדשך, פירוש הסייגים והגדרים שבנו סביבות גוף התורה הנקרא דביר קדשך, אותו מקום הגדר קרא חצרות קדשך, החצר שסביב הדביר, שם הדליקו נרות, על דרך משל, נכין האירו עינינו והגיהנו שכיננו.

ו"ל בכתם סופר עה"ת (פירוש מקץ, ד"ה הרמב"ם הסביר): דכל עיקר הנס של חשמונאים בבית שני, היה הכנה לגלות המר הזה. כי אילו היו ישראל יורדין לגלות הזה כמו שירדו בחורבן בית ראשון, שהיו פרוצין בתורה וחקים מדבר אשורית, (נחמ"י ג, כד) לא היו יכולים להתקיים בגלות המר והאורן מבלתי להפך מצות התורה. רק על ידי בית שני, ואשר חפרו נפשם למות החשמונאים בעבור תורה^ל, והם החזיקו מעוז התורה, ועשו גדרים וסייגים ומשמרת למשמרת, ועי"ז נתנו כח בישראל לעמוד בדתם במשך הגלות הזה.

^ל לשון הפסוק בחבקוק (א, ד). ופירוש הרד"ק מלשון חולשה ורפיון. [והיינו שח"י היה נפסק התורה].

^ל ועיין באורך בזה בליל ד' דחנוכה תשט"ז, ובדברי יואל לחנוכה (אות פה-סו).

^ל בגמרא יומא (כט:): דכתיב (תהלים כב, א) למנצח על אילת השחר וכו'. אמר רב אסי, למה נמשלה אסתר לשחר [פירוש: במסכת מגילה (טו): אמרין דאסתר אמה ממור זה, כיון שהגיעה לבית הצלמים ונחלקה הימנה שכינה, אמרה

סוף כל הלילה, אף אסתר סוף כל הנסים. (וראה עוד בזה להלן באות סג). פרעגט די גמרא, וְהָאֵיכָא חֲנוּכָּה. ענטפערט די גמרא, נִיתְנָה לְכַתּוּב וְקָא אֲמַרִּינָן, וְהָרִי גַם חֲנוּכָּה לֹא נִיתַן לְכַתּוּב.

מ

וגם זה צריך טעם, למה באמת גם חנוכה לא ניתן לכתוב בכתובים, כדרך שנכתבה גם פורים במגילת אסתר (יד) פרעגט מען דאך די קש׳א, אַמְעַר, טאַקע הָא גּוּפָא קש׳א, נו פאַרוואָס טאַקע איז חֲנוּכָּה לֹא נִיתַן לְכַתּוּב.

מא

ס'איז דא אין קדושת לוי [א תירוצ], איז דאך ידוע, דער קדושת לוי איז דאך אין דעם מאַרְיָה־לֵח.

ער זאגט, ווייל דאָס איז גרעסער [פּוּרִים מחנוכה, כיון שנעשה שלא ע"י פעולת בשר ודם, רק מערכת הטבעיים עצמם עשו פעולתם לטובת ישראל, כאשר הוא מסגולת התורה, ולכן נכתב והוי בכלל 'תורה' שבכתב. מה שאין כן בנס חֲנוּכָּה] ווייל ס'איז געווען דורך פֿעולת בְּנֵי אָדָם. אזוי זאגט דער קדושת לוי.

מב

[ועכ"פ יש לבאר עוד לדרכינו, לתת טעם] פאַרוואָס טאַקע לֹא נִיתַן לְכַתּוּב.

מג

קושיא טו - מתוך הדרוש

(טו) [ועוד הקשה ביערות דבש, למה נמשלה אסתר לשחר שהוא סוף כל 'הלילה', והלא זמן הגלות והצרות הוא שנמשל ללילה, וזמן הגאולה נמשל ליום, ומכיון שאסתר היתה סוף הזמן של הארת הנסים, אם כן היה לו לומר שאסתר נמשלה לסוף 'היום', ולא לסוף 'הלילה']. (הקושיא בדברי רבינו באות סג)

מד

ישוב הקושיות בעניני הנס, ובנוסף על הנסים

הקדמה לישוב קושיא יד (באופן ראשון)

ברמב"ם הקשה על הנס דאור בשרים שנעשה לאברהם אבינו, במה שניצל מכבשן האש, למה לא נזכר גם זה בתורה נאָר איך קלער אפשר.

(תהלים שם, ב) קָלִי קָלִי לָמָּה עֲזַבְתָּנִי, לומר לך מה שחר סוף כל הלילה, אף אסתר סוף כל הנסים. והא איכא חנוכה, נִיתְנָה לְכַתּוּב קָא אֲמַרִּינָן.

בְּקִדּוּשׁ לוי (בְּקִדּוּשׁ שְׁנֵי לַחֲנוּכָּה): ועתה נבאר למה לא נקבע לקרות מגילת חשמונאי ובניו כמו מגילת אסתר. כי דע ע"י מעשינו הטובים מתעורר התעוררת העליונים, ועל ידי הדיבור של עמו בנ"י מתעוררין אותן האותיות שנעוררו אז בזמן הנס, כי כל מה שאדם מוציא מפיו הוא ממשיך לעולמות התחתונים אותן האותיות וכו', וכן בקריאת המגילה מעוררין האותיות החסדים ונקשר באלו הדבורים וכו'. וזהו יש אותיות שבהם נבראו בששת ימי המעשה העולמות, והם קבועים תמיד בהם, ואלו האותיות נקראו תורה, כי באוריינת ברא הקב"ה עולמו. והנה העולמות נבראו בשביל עמו בני ישראל, לכן אם אנחנו עושים רצונו של מקום ברוך הוא אזי כל העולמות מלאים כל טוב שפע וששון ושמחה, וכל העולמות אפילו עולם התחתון שהוא עולם הטבע עושים שליחות של עמו בני ישראל וכו', ואין צריכין לישראל לעשות שום פעולה גשמית וכו'. וזה היה הנס של מרדכי ואסתר, שלא עשו שום פעולה גשמית, כי גם מה שזימנה אסתר להמן לא עשתה פעולה להצלה וכו'. וכן נברא העולמות שכל העולמות והטבעיים יעשו שליחות רצון עמו בני ישראל וכו' ולא יעשו התחתונים שום פעולה גשמית, לכן זה הנס קורין, והמגילה הוא תורה, פירוש מכ"ד ספרי הקודש וכו'. לכן לא נעשה מגילה 'ותורה' מנס חשמונאי, כי היה איה סיוע ופעולה ממעשה התחתונים, כי היה דרך מלחמה. והתורה היא כמו שהיה העולם בתחילת הבריאה קודם חטא אדם הראשון ותחלת הבריאה, שכל הטבעיים יעשו שליחות עמו בני ישראל ולא יצטרכו לפעולת התחתונים כלל וכו'. ולכן אין חיוב לקרות מגילת אנטיוכס, כי רצונו וחפצו בחסדים יותר, שלא יעשו התחתונים שום סיוע פעולות הגשמיות, רק תפלה ותחנונים, כמו בימי מרדכי ואסתר.

[בהקדם וואָס] דער רמב"ן זאָגט^ט, פאַרוואָס שטייט נישט אין די תורה דאָס נס פון אור פֿשָׁדִים [מה שניצל אברהם אבינו מכבשן האש].

מ'זאָגט נאָר [בדרך אגב] אָנִי ה' אֲשֶׁר הוצאתיך מאור פֿשָׁדִים [לך טו, ז], אַז הקדוש ברוך הוא האָט אים מציל געווען, אַז איך האָב דין אַרויסגענומען פון אור פֿשָׁדִים. [אַבער לכאורה] ס'דאַרף שטיין די גאַנצע 'מעשה', [אז] מ'האָט אים אַריינגעוואָרפן [בכבשן האש], און הקדוש ברוך הוא האָט אים מציל געווען. ס'שטייט נאָר בדרך אגב, אַבער דאָס ענין [אַליין] אַז ס'זאָל שטיין [מפורש בתורה, זה לא מצינו].

[והלא] ס'איז דאָך אײנס פון די עשרה נסיונות^ב [שנתנסה בהם אברהם אבינו. און] אַלדינגס שטייט [בתורה, משאר הנסיונות, כגון אז] ער האָט אים געהייסן גיין [לך לך מאַרְצָך], און וואָס שָׁהּ איז נִלְקָחָה לְבֵית פֶּרַעַה, [וכן מלחמת ד' מלכים, וברית בין הבתרים, ומה שנלקחה לאבימלך, ועקידת יצחק, וכדומה].

און ידעס, אַזאַ מאַדע ענין, אַז מ'האָט אים געהייסן [נמרוד להפילו לכבשן האש], דעס וואָס ער האָט זיך [מוסר נפש געווען] פאַרן כבוד שמים, ער האָט זיך אַריינגעוואָרפן [אין קאַלעך אויוון], און הקדוש ברוך הוא האָט אים געטון אַזאַ נס, ער האָט אים מציל געווען. פאַרוואָס שטייט [עס] נישט.

מה

ס'איז דאָ תירוצים אַנדערע, וועגן דין בן נח [שאינו מצווה על קידוש השם], ער איז דעמאָלטס נאָכנישט מְצוּה געווען [למאן דסובר שלא היה לו דין ישראל עד המילה]. ער רעדט דאָך דערפון אין פרשת דרכים^א.

[נאָר] ס'איז דאָך אויך אַ פֿלוגֶתא אין דעם, [דיש סוברין שכבר יצא מתחילה מכלל דין בני נח, וכמובא שם בפרשת דרכים]. איך וויל נישט דאָ מאַרְיָך זיין.

מז

ועל זה מתיר הרמב"ן, לפי שהנס הוא לא הביא את התכלית הנצחית, כי האומות העולם בשעתו תלו זאת בכישוף, ולא הודו שהוא נס מאת הקב"ה, כמו שהודו כימי משה בנסי יציאת מצרים, ולכן לא נכתב זאת בתורה.

נאָר דער רמב"ן זאָגט אַזוי:

דער רמב"ן זאָגט, אין די תּוֹרָה הַקְדוּשָׁה שטייט [נאָר] אַז אַךְ וואָס ס'ברענגט דעם תּכְלִית. אַבער דאָ – זאָגט ער, – דעס וואָס ער איז ניצל געוואָרן [מכבשן האש], זאָגט ער

^ט רמב"ן סוף נח (יא, כח) האריך בענין הנס דאור כשדים, וכתב בתוך דבריו וז"ל: והענין שקבלו רבותינו בזה הוא האמת וכו', והענין המקובל הזה נמצא גם כן בספר קדמוני הגוים כמו שכתב הרב במורה הנבוכים (ג, כט). ואל יפתה אותך רבי אברהם [אבן עזרא] בקושיותיו, שאומר שלא סיפר הכתוב זה הפלא, כי עוד אתן לך טעם וראיה בזה ובכיוצא בו (ברמב"ן ויגש מו, טו). אבל הגוים ההם לא הזכירו זה בספרם, לפי שהם חולקים על דעתו, והיו חושבים בנסו שהוא מעשה כשפים, כענין משה רבינו עם המצרים בתחילת מעשיו. ומפני זה לא הזכיר עוד הכתוב הנס הזה, כי היה צריך להזכיר דברי החולקים עליו כאשר הזכיר דברי חרטומי מצרים, ולא נתבאר דברי אברהם עמהם, כאשר נתבאר דברי משה רבינו בסוף. וזהו שאמר הכתוב (לך טו, ז) אָנִי ה' אֲשֶׁר הוצאתיך מאור פֿשָׁדִים לְתֵת לְךָ אֶת הָאָרֶץ הזאת לְרִשְׁתָּהּ, כי מלת "הוצאתיך" תלמד על נס, כי לא אמר אשר "לקחתך" מאור כשדים, אבל אמר "הוצאתיך", ש'הוציא ממסגר אסיר, כמו אֲשֶׁר הוצאתיך מֵאָרֶץ מִצְרַיִם (יתרו כ, ו) וכו'.

^ב כמבואר בפרקי דרבי אליעזר (פרק כו) דנסינן השלישי היה, שנחשב בבית האסורים י' שנים, ולאחר כן שלחו והביאו אותו אצלו והשליכוהו לתוך כבשן האש. ומלך הכבוד פשט יד ימינו והצילו מכבשן האש, שנאמר (בפרשתן טו, ז) וַיֹּאמֶר אֵלָיו אָנִי ה' אֲשֶׁר הוצאתיך מאור כשָׁדִים.

^א בפרשת דרכים (דרוש א ודרוש ב), ועיין שם אריכות גדול בזה.

אז זי"י האָבן דאָס נישט מקבל געווען [להאמין שהיה זה ע"י הקב"ה, נאָר] זי"י האָבן געזאָגט ס'איז כישוף, - אזוי זאָגט דאָרטן דער רמב"ן, - די אַלע אומות האָבן תולה געווען אין כישוף דעם וואָס אברהם אבינו איז ניצול געוואָרן.

און ממילא וויבאלד פון דעם איז דאָך נישט נתקדש שם שמים געוואָרן, ס'איז נישט נתקדש געוואָרן שם שמים דערפון. וואָרן זיי האָבן נישט מוֹדָה געווען דערצו, אז ס'איז פון הקדוש ברוך הוא. [איבערדעם שטייט עס נישט אַרויס אין די תורה].

מז

[והגם] דער אָמֶת איז עס אזוי געוועזן [שהקב"ה הוא שהצילו], און אברהם אבינו האָט נאָר געוואוסט דעם אָמֶת. נו [אַבער] אברהם אבינו האָט פריער אויך געוואוסט [אמונת ה'] ער האָט פריער אויך געוואוסט אז ס'איז אַלעס פון הקדוש ברוך הוא, הן אברהם, און [הן] זרעא דאברהם [ואנשי ביתו].

אַבער די אומות העולם, די וואָס זיי האָבן עס געטון [שלחמו נגדו, הם עדיין לא האמינו ע"י מעשה זו].

ס'איז דאָרט אויך געווען הָרֶן [שאמר] אם אברם נוצח [אני משלו, ואם נמרוד נוצח אני משלו], ווי רש"י זאָגט^{מב}.

על כל פנים זי"י האָבן אַבער דערנאָך געזאָגט ס'איז כְּשׁוּף. [ווי] ער ברענגט דאָרט ראיות [ברמב"ן], ער ברענגט עס פונעם רמב"ם אַליין אין ספר המורה [ג, כט] וואָס ער איז מַעֲתִיק פון 'זייערע' ספרים, פון די ספרי העמים.

מח

ממילא - זאָגט ער - האָט עס נישט געברענגט דעם תְּכָלִית. און איבערדעם האָט עס די תּוֹרָה הַקְדוּשָׁה נישט אַראָפּגעשטעלט. [ווייל] די תּוֹרָה הַקְדוּשָׁה האָט נאָר אַראָפּגעשטעלט דעם וואָס ס'איז אַרויסגעקומען דערפון [דער תְּכָלִית].

מט

ישוב קושיא יד [באופן ראשון], וישוב קושיא י ועל דרך זה יש לומר בטעם שנס חנוכה לא ניתן לכתוב ככתובים איבערדעם קאָן זיין, קען טאָקע זיין [אז] מהאי טעמא, אפשר איבערדעם איז אויך נס חנוכה איז לא ניתן לכתוב.

נ

כי לעולם הנס נרות, לא בזה היה עיקר הרבותא, כי נסים כאלו היו שכחים במקדש כמה פעמים [וכדלעיל בקושיא י] וואָרן לעולם דאָס האָב איך שוין פריער געזאָגט [בקושיא י], דעם נס פון די מנורה דאָס איז דאָך בְּאָמֶת גאַרנישט געווען אַזאַ רְבוּתָא, וואָרן ס'איז דאָך געווען [דער דרך אזוי], ס'איז דאָך אַן אַנדערס מאָל אויך געווען [אזוי], כְּמָה נְסִים נַעֲשׂוּ בְּמִנְרָה זאָגט דאָרט דער מדרש תנחומא^י.

^{מב} ברש"י סוף פרשת נח (יא, כח): [וְנִמְצָא הָרֶן] על פני תֵּרֶח אָבִיו. בחיי אביו. ומדרש אגדה, יש אומרים שעל ידי אביו מת, שְׁקָבַל תֵּרֶח על אברם בנו לפני נמרוד על שכתת את צלמיו, והשליכו לכבשן האש, והרן יושב ואומר בלבו אם אברם נוצח אני משלו, ואם נמרוד נוצח אני משלו, וכשניצל אברם אמרו לו להרן מִשָּׁל מִי אַתָּה, אמר להם הרן משל אברם אני, השליכוהו לכבשן האש וגשרף.

נא

רק עיקר הו"ט נקבע על הגם דנצחון המלחמה (כמו שיבואר עוד להלן)

און דער אַמַת איז געווען, דעס נס [והישועה] איז געווען [בעיקר, דעס] וואָס זיי זענען ניצול געוואָרן [מידי היוונים], און ס'איז געווען גבורים בַּיַד חֲלָשִׁים וְרַבִּים בַּיַד מַעֲשִׂים וְטַמְאִים בַּיַד טְהוֹרִים. דאָס איז געווען דאָס נס. (וכמו שיבואר עוד להלן באורך).

נב

אמנם האומות העולם והפוקדים לא הודו בגם דנצחון המלחמה, רק תלו זאת בדרך הטבע, ונמצא שלא הביא את התכלית הנרצח כראוי. ולכן לא נכתב בכתובים, כשם שלא נכתב הגם דאור כשרים בתורה, וכמבואר ברמב"ן נו אָבער צו 'דעם' האָבן די אומות העולם נישט מודה געוועזן, וואָרן ס'איז פאַרגעקומען [זכאת גם בשאר מלחמות].

ס'איז דאָך [דאָ א מציאות פון] אַיִכָּה יִרְדָּף אָחֵד אֶלְפִּי וְשָׁנִים יָנִיסוּ רַבְּכָּה אִם לֹא כִּי צוֹרֵם מְכָרָם (האזינו לב, ל) [אף כשאומות רדפו את ישראל בעונותם], און ביי אידן [כשנצחו האומות] איז נאָך מער געוועזן.

[ומצינו כי] דוד האָט דאָך מְתַאֲנָה געווען^{מב}, אַז ביי אים איז נישט אַזויפיל געוועזן, ער האָט נישט אַזויפיל זוכה געווען, [שהיה זורק חץ והורג] אויף שמונת מאות חלל, והיה מתאנח על ב' מאות [ושנחסר ממנין אלף].

און שמונת מאות חלל [הוא גם כן רבים ביד מעטים וגבורים ביד חלשים]. און די אומות העולם האָבן גאָר געטון פאַרקערט [בזמן החורבן].

דאָס האָט מען געזען ס'קומט פאַר, אַסאַך מאל מאַכט זיך אַמאָל אַזוי אין די גְבוּרָה, אַז מ'איז זיך מתגבר [חלשים ומעטים, על הגבורים ורבים].

נג

[קושיא ח]

אבל באמת היה כאן 'נס' בנצחון המלחמה. ויבואר בהקדם לדקדק למה אומרים גְבוּרִים בַּיַד חֲלָשִׁים, דהלא באמת החשמונאים היו גיבורים מופלגים, ולא 'חלשים'

[אלא שבאמת בכאן היה גם נצחון המלחמה על ידי 'נס' מן השמים].

[ווי] איך האָב שוין געזאָגט דאָס אַסאַך מאל, לכאורה [קשה] דעס וואָס ס'שטייט דאָ [בנס חנוכה, שנמסרו] גְבוּרִים בַּיַד חֲלָשִׁים.

מילא רַבִּים בַּיַד מַעֲשִׂים איז רעכט, [ווייל די חשמונים] זיי זענען געווען אַ מינוט [נגד רבים]. אָבער גְבוּרִים בַּיַד חֲלָשִׁים? [הלא] ס'שטייט דאָך^{מד} זיי זענען געווען גרויסע גְבוּרִים געווען, [אזוי] שטייט דאָך. פונקט פאַרקערט, אדרבה די חשמונאים זענען דאָך געווען מופלג געווען בגבורה.

ס'קאָן זיין [אז] 'זיי' [האומות העולם] האָבן געהאָט 'מער', [אָבער] איז דאָך עס [שוין] נכלל אין רַבִּים בַּיַד מַעֲשִׂים.

נד

חקדמה ליישוב קושיא ז, וקושיא ח

האָב איך געזאָגט, קען זיין דאָס איז דער פֿשט (גם בישוב קושיא ז) פאַרוואָס מ'זאָגט דאָ טַמְאִים בַּיַד טְהוֹרִים וְרַשָּׁעִים בַּיַד צַדִּיקִים וְזָדִים בַּיַד עוֹסְקֵי תוֹרָתָהּ.

^{מב} כמבואר בגמרא מו"ק (טז): שהיה [דוד בשעת מלחמה] זורק חץ ומפיל שמונה מאות חלל בפעם אחת, והיה מתאנח על מאתים, דכתיב (דברים לב, ל) אַיִכָּה יִרְדָּף אָחֵד אֶלְפִּי, יצתה בת קול ואמרה רק בך בר אוֹרְיָה תִּחְתִּי (מלכים א' טו, ה).

^{מד} בספר יוסיפון (פרק כ, ופרק כז), עיי"ש באורך.

נה

אמנם יובן בהקדם לבאר דברי הגמרא בעובדא דריש לקיש שהיה מתחילה ראש לסטים, וקפץ לנהר אחר ר' יוחנן, ושוב כשקיבל עליו עול תורה בתוך הנהר על ידי דברי ר' יוחנן, שוב לא היה יכול לחזור ולקפוץ, ופירש"י לפי שהתורה מתשת כח [האָב איך געזאָגט] אַז דער פֿשט איז [על דרך וואָס] די גמרא זאָגט^מ ביי ריש לקיש, ווי ער איז אַריין געשפּרינגען [בנהר, אחר ר' יוחנן], און צום סוף ווען ער [רבי יוחנן] האָט אים געזאָגט איך וועל דיר געבן מיין שוועסטער, - הגם לכאורה ער האָט הפּנים^מ עס נאָר געזאָגט לְשם [אישות], - און אַזוי האָט ער [ריש לקיש] מקבל געוועזן דעם עול תורה. [ומיד כשקיבל עליו עול תורה], האָט ער שוין נישט געקענט [לקפוץ בחזרה, ווייל] תורה מתשת כח^מ.

נו

ולכאורה קשה, דהלא בפשטות מה שאמרו תורה מתשת כח, הוא לאחר שהאדם התייגע הרבה בתורה, אבל בכאן עדיין לא למד ריש לקיש כלום, רק שקיבל עליו ללמוד תורה, וגם זה היה שלא לשמה מתחילה, ואם כן למה תשש כוחו כל כך [ולכאורה] מילא איינער וואָס זיצט און ער לערנט, און ער פּלאָגט זיך אויף אידישקייט, פאַרשטייט מען [שכוחו ניתשת על ידי עמל התורה והעבודה, אבל ריש לקיש] ער האָט דאָך נאָך גאַרנישט נישט געטון לַעַת עַתָּה. [און] דעם וואָס ער האָט געזאָגט 'ער וויל' [לקבל עול תורה], איז דאָך אויך נאָך געווען [שלא לשמה], 'דעמאָלטס' איז דאָך עס נאָך געווען לְשם אישות, ער האָט אים געזאָגט איך וועל דיר געבן אחותי דשפּירא מינאי. - נאָר ס'האָט זיך דערנאָך אויסגעלאָזט [דריש לקיש נעשה מגדולי האמוראים, ווייל] ער איז געווען אַ נְשָׁמָה גְבוּהָה, [און] רבי יוחנן האָט [דאָס אַלעס פאַראויס] געזען בְּרוּחַ קָדְשׁוֹ אַז ער איז [ראוי לכך], איבערדעם האָט ער דאָך אים געגעבן [אחותו]. - .. [אָבער לעת עתה] איז דאָך עס נאָך געוועזן על שם [אישות], נו וואו איז ער דאָס אַזוי שוואַך געוואָרן 'אין יענע רגע', ווייל ער האָט געזאָגט [שמקבל עול תורה] האָט ער שוין נישט געקענט [צוריק שפּרינגען].

נז

וביארתי בזה, כי לדבר שהוא כנגד התורה, יש לאדם כוחות חזקים מהסטרא אחרא המסייעים בידו בטבע, מה שאין כן לדבר שבקדושה צריכין כוחות גדולות לעמוד נגד הוצר הרע, ואין המבט מסייע כלום בידו

נאָר וואָס'זשע דען, דער אָמַת לעולם איז אַזוי. [אויף] אַ זאָך וואָס ס'איז כּנָגַד הַתּוֹרָה, איז יעדער שטאַרק.

^מ בגמרא בבא מציעא (פד.): יומא חד הוה קא סחי [פי': רחץ] רבי יוחנן בירדנא, חזייה ריש לקיש [פירש"י: שהיה לסטים], ושזור [וקפץ] לירדנא אבתריה, אמר ליה [רבי יוחנן] חילך לאורייתא [כמה כוחך יפה לסבול עול תורה], אמר ליה שופרך לנשי [יופיין ראוי לנשים], אמר ליה אי הדרת כך יהיבנא לך אחותי [אם אתה חוזר בתשובה אני לך אחותי לאשה] דשפירא מינאי. קביל עליה. בעי למיהדר לאתווי מאניה [רצה לחזור ולקפוץ לשפת הירדן להביא גבדיו], ולא מצי הדר [פירש"י: לא מצי לקפוץ כבראשונה, דמשקבל עליו עול תורה תשש כוחו]. אקרייה ואתנייה, ושוייה גברא רבא [פי': רבי יוחנן לימד לו מקרא ומשנה, עד שנעשה ריש לקיש אדם גדול].

[ועיין עוד שם בגמרא לאחר זה, שאמר ריש לקיש שגם מעיקרא היו קורין אותו "רבי", ונחלקו רש"י ותוספות, דרש"י סובר דריש לקיש היה ראש הלסטים ורבי שלהם, ואחר כך שב בתשובה. והתוספות סוברים שמתחילה ידע הרבה תורה, ואז היה רבי לתלמידים בתורה, אלא שאחר כך פיק עול תורה ונעשה עם הארץ ועסק בלסטיות, ולזה אמר לו רבי יוחנן אי "הדרת" כך, דמשמע שתשוב להיות כבתחלה עיי"ש. - ועל כל פנים על ידי עובדא זו חזר בו ריש לקיש ונעשה תלמידו של רבי יוחנן, עד שנעשה אחד מהאמוראים הגדולים].

^מ היינו שרבי יוחנן עשה כן לְפָנִים, לפי מעמדו של ריש לקיש בזמנו ההוא. אבל כוונת ר' יוחנן היה לשם שמים, להמשיכו לתורה.

^מ כמבואר בגמרא סנהדרין (כו.): למה נקרא שמה תושיה, מפני שהיא מתשת כחו של אדם.

וואָרן די סטרא אחרא אליין איז דאָך מסייע דערויף, [און] די גאַנצע וועלט [הגשמי] איז דאָך [מסייע, ועל זה אמרו] **הבא לטמא פותחין לו** (עבודה זרה נה.).
[ולכן] איז מען שטאַרק, מ'ברויך נישט האָבן אַזויפיל גבּוּרָה צו דעם, [ווייל] ס'טוט זיך אליין.

נח

[מה שאין כן] אויף אַ דָּבָר שֶׁבְּקִדּוּשָׁה, מוז מען האָבן גרויס כּוּחוֹת.
און ווי שטאַרק מ'איז [נאָר בטבע, איז עס נאָכנישט גענוג להתגבר בדבר שבקדושה, אם לא ע"י סייעתא דשמיא].

נט

ולכן בריש לקיש, אף שבאמת עדיין לא תשש כוחו באותה שעה, אבל מכל מקום אותן כוחות גדולים שצדיקין לתשובה ולקבלת התורה, זה עדיין לא היו בידו, משא"כ כשקפץ לתוך הנהר שאז היה היצר הרע מסייעו לזה ממילא קאָן זיין, ריש לקיש איז נישט שוואַכער געוואָרן.
נאָר צו אַזאַ שטאַרקייט וואָס מ'ברויך האָבן, אַז מ'זאָל קאָנען שפּרינגען אויף אַ דבר שבקדושה, האָט מען שוין געדאַרפט מער כח פון וואָס ריש לקיש האָט געהאַט. איבערדעם אויף 'צוריק' האָט ער שוין נישט געקענט.
פריער דאַרטן [כשקפץ לתוך הנהר], איז דאָך עס געווען [שלא לדבר שבקדושה], איז ער דאַרט געשפּרינגען - כ'מיינ - צווישן די לסטים [כדי ללסטים את ר' יוחנן, וממילא לענין ההוא] איז ער געווען אַ גרויסער גבּוּר.
[אַבער אויף] 'דורכצוברעכן' אַ דָּבָר שֶׁבְּקִדּוּשָׁה, איז גאָרנישט דאָ די גבּוּרָה [בעולם, מצד הטבע]. וואָרן 'דער' פֿאָ [כח המנגד לזה] איז אַלץ שטאַרקער.

ס

ישוב קושיא ז, וקושיא ח

וזהו שאומרים גבּוּרִים בְּיַד 'חֲלָשִׁים', דיון שהיה מלחמת הדת עבור כבוד שמים, הרי כל אחד חלש לזה מצד הטבע, כי אין לו שום כח המסייע לזה בטבע, רק מן השמים נותנין כוחות לזה. ולכן אומרים גם כן רָשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים וְיָדִים בְּיַד עֹסְקֵי תוֹרָתָהּ, כדי להסביר מה שקרא אותם בתואר 'חֲלָשִׁים' איבערדעם זאָגט ער [מִסְרֶת] גבּוּרִים בְּיַד 'חֲלָשִׁים', און ער זאָגט 'פֶּאֶרוּוָּאס' [נקראו חלשים, והלא] זיי זענען דאָך געווען גבּוּרִים, [לזה מוסיף שהרי] ס'איז דאָך אַבער געווען רָשָׁעִים בְּיַד צַדִּיקִים וְיָדִים בְּיַד עֹסְקֵי תוֹרָתָהּ, יענע זענען געווען די רשעים, און די זענען געווען צדיקים, ממילא דורכצוברעכן פֶּאֶר אַ פֶּבוּד שְׁמִים .. איז גאָרנישט דאָ די גבּוּרָה [בדרך הטבע, שיוכלו להתגבר על זה], איז עס טאַקע נאָר סִייעָתָא דְשְׁמִיָא, אַז דער בורא כל עולמים העלפט אים^{מח}.

סא

סיום ישוב קושיא יד (באופן ראשון)

הַיּוֹצֵא לָנוּ מִזֶּה, דאָס איז געווען אַ גרויס נֶס [מה שהכהנים הקדושים נצחו את המלחמה].
נו אבער^{מח} [האומות לא הכירו והודו בזה, ונמצא שלא נתקדש שם שמים כל כך בין האומות בזה, ולכן נס זה לא ניתן לכתוב, וכעין שכתב הרמב"ם בענין מה שלא נכתבה בתורה הנס דאור כשדים] ..

^{מח} ועיין כל בחינה זו באורך בדברי יואל לחנוכה (אות מד) מליל ג' דחנוכה תש"ט. וכן בחידושי תורה למסיכות מליל ח' דחנוכה תשי"א, ובדברי רבינו ליל ח' דחנוכה תשכ"ד [לשון קדשו קונטרס פב], ובדברי יואל לשבועות (אות קלא) משנת תשכ"ד.

כב

הקדמה לישוב קושיא יד (באופן שני)

און אפשר גאָר נאָך מער, [כי הנס תְּנוּפָה] דאָס איז נאָך מַעְרַעַר [סיבה שלא לכתוב] ווי 'דאָס' [מבהנס דאור כשדים. ווייל] נישט נאָר אַז 'ס'ברענגט נישט דעם תְּכִלִּית ווי ער זאָגט [ברמב"ן, נאָר] אפשר האָט מען עס גאָר נישטאַמאַל געוואָלט, [דבכוונה נמנעו מלכתוב זה, כדי שלא יבואו לעשות כן לדורות, וכדלהלן] ..

דאָ געפינט מען נישט, און ביי פּוּרִים געפינט מען [שניתן לכתוב]. (ההמשך באות סד)

כג

[קושיא מו - מהיערות דבש]

[ביערות דבש הקשה על מה שאמרו מה שחר סוף כל הלילה אף אַסְתֵּר סוף כל הנסים. דהלא הנסים נמשלו ליום ולא לילה, ואם כן היה לדמותו לסוף היום ולא לסוף הלילה]

[ונקדים עוד, דהנה] ער פרעגט דאָך די קשיא דער יערות דבש^ט, זיי פּלאַגן זיך דאָך אַלע [על מה שאמרו] מה שחר סוף כל הלילה, אף אַסְתֵּר סוף כל הנסים, [ודעל זה קשה דהלא] די לִילָה איז דאָך נִמְשָׁל לְגִלּוּת, און נִמְשָׁל לַיּוֹם איז די גִּאּוּלָּה², [ואם כן] העט ער געדאַרפט צו זאָגן - [אַז] אַסְתֵּר סוף כל הנסים - [דהיא דומה אל] סוף "היום", נו וואָס איז גאָר סוף "הלילה".

דער יערות דבש נייט זיך דאָרט אינעם פֿשֿט.

(התיריץ על זה בסוף הדרוש)

כד

המשך הקדמה לישוב קושיא יד (באופן שני)

ברש"י וישלח: וַיֵּרָא יַעֲקֹב שְׂמַא יְהִרְג, וַיֵּצֵר לוֹ אִם יִהְיֶה הוּא אֶת אַחֵרִים

[אבל הנראה בזה, דהנה] לעולם איז אַזוי.

ווי דער רבינו בחיי זאָגט, [אויף דעם וואָס] יַעֲקֹב אַבִּינו - כ'האָב שוין דאָס געזאָגט אַסאַך מַאָל, - וַיֵּרָא יַעֲקֹב מַאֲד וַיֵּצֵר לוֹ (וישלח לב, ח), [ופירש רש"י] וַיֵּרָא יַעֲקֹב מַאֲד שְׂמַא יְהִרְג, וַיֵּצֵר לוֹ אִם יִהְיֶה אֶת אַחֵרִים. [ודעל זה מפרש הרבינו בחיי, כדלהלן באות סח].

כה

ויש להבין על מי הכוונה באמרו אם יהרג את 'אחרים'. דאם הכוונה על עשו לחוד, היה סגי לומר אם יהרג 'אותו'

[והנה לכאורה] איז די קְשִׁיָּא, ווער זענען די אַחֵרִים.

ער שמועסט דאָך נאָר פון עֲשׂוֹן, [והיה לו לומר] וַיֵּצֵר לוֹ אִם יִהְיֶה 'אותו', מ'שמועסט דאָך פון עֲשׂוֹן. ווער זענען די אַחֵרִים.

כו

נאָר [יש מפרשים] ס'איז מאַן אַחֵרִים [רבי מאיר]^א, אַסאַך זאָגן [אַז די] 'אַחֵרִים' איז רבי מאיר, [ווייל] ס'ווערט דאָך געברענגט^ב [אַז] פון אים [מַעְשׂוֹן] איז אַרױסגעקומען רבי

^ט ביערות דבש (ח"א דרוש ג): אמנם דברי הגמרא ביומא תמוהים, מה שאמרו מה שחר סוף כל הלילה אף אסתר סוף כל הנסים, ופרכינן והא איכא חנוכה, ומשני ניתן לכתב קאמרינן. והדבר בהיפך, שחר הוא סוף הלילה ואחר כך מאיר היום, אבל אסתר היתה סוף לנסים, ואחר כך נסתלקה מאתנו השפעת ה' לעשות לנו נפלאות, כאשר אבותינו ספרו לנו אשר פעל בימי קדם, ובעוה"ר פנה שמשו של אור ה' ושכינתו אשר בקרבנו אשר שם לנו אותות ומופתים, וא"כ אסתר סוף כל היום, ואחר כך חשכו עינינו וניטל כבוד הנסים מאתנו, ואיך דומה זה לשחר סוף הלילה. איפכא הוי ליה להמשיל, לשקיעת החמה שהוא סוף היום, כך אסתר סוף הנסים.

² כמבואר בכ"מ, ומהם בישע"י (כא, יב), ובגמרא סנהדרין (צד).

^א כמבואר בגמרא הוריות (ג): דאחרים אומרים היינו רבי מאיר.

^ב בגמרא גיטין (נז), דנידון קיסר שהיה מזרע עֲשׂוֹן לא רצה להחריב את ירושלים, וברח ונתגייד, ונפק מיניה רבי מאיר ד.

מאיר. וזה היה מיצר ליעקב אם יצטרך להרוג את עשו, כי עדיין היה צריך להוליד בנים, אשר במשך הדורות יצא מהם נשמת ר' מאיר].

אָזוי זאָגט מען נאָך¹¹ [לפרש כן בלשון רש"י, שמא יהרוג את "אחרים"].

סו

על כל פנים פרעגט מען דאָך [די קשיא], ווער זענען די אַחרים.
נאָר ס'קאָן זיין [לדרכינו בביאור לשון 'אחרים', בהקדם דברי הרבינו בחיי דלהלן].

סח

ויש לומר דהנה יעקב אבינו התקין עצמו לדורון ולתפלה ולמלחמה, ובוה הראה את הדרך לדורות, כיצד יתנהגו נדר כוחות של עשו, וכמו שביאר ברמב"ן. אמנם בענין למלחמה כתב ברבינו בחיי שזה אי אפשר לעשות כן בזמן הגלות, שהרי אנו מושבעים ועומדים שלא למרוד באומות בזמן הגלות

[והנראה בזה, דהנה] **יעקב האָט דאָך דאָ געוויזן אַ דָּרָך** [לכנו, האין יתנהגו לדורות בזמן הגלות].

[ווי] **דער רמב"ן זאָגט**¹² [לפרש מה שמובא ברש"י¹¹ התקין עצמו לדורון ולתפלה ולמלחמה [וכדלקמן]. און דער רבינו בחיי ברענגט דעם רמב"ן¹²].

זאָגט ער [ברבינו בחיי]¹², ער האָט געוויזן אַ דָּרָך [לדורות, כי בזמן הגלות] **דאָרף מען צו טון דורון און תפלה, זאָגט ער אָבער 'מלחמה' טאָר מיר אונז נישט, - אָזוי זאָגט דער רבינו בחיי דאָרטן אויפן אָרט** [בפרשת וישלח], **- וואָרן אונז זעמיר דאָך גאָר מוּשָׁבַע דערויף** [שלא למרוד באומות בזמן הגלות]¹³.

סט

וקרוב לזה כתב הרמב"ן, דענין המלחמה לדורות, הוא לברוח ולהנצל, אבל לא ללחום בפועל

נאָר אַ פֿלאַ, דער רמב"ן אַליין זאָגט דאָרטן¹⁴ [אויף] **'למלחמה', זאָגט ער, אַז ס'וועט נישט געלונגען [בדורון ובתפלה], איז [ההצלה בדרך מלחמה] לברוח ולהנצל, 'לברוח'.**

¹¹ "ובס"ג וישלח תשי"ז [לשון קדשו קנטרס י, אות יח] ועוד, מזכיר רבינו זאת בשם האמרי נועם [שהביאו בשם ספרים]. וזה לשונו באמרי נועם (וישלה): ואיתא בספרים אשר יראת יעקב היתה, כי יצא נשמת רבי מאיר מנירון קיסר, והנשמה הזו היתה ניצודת בעשו ובזורעו, על כן ירא שלא יהרגם. ורמזונו במקום אחר כי אמרו ז"ל מאן אחרים רבי מאיר. וזהו שמא יהרוג את "אחרים", שלא יגרום רע לנשמת רבי מאיר.

¹² ברש"י (וישלה לב, ט): והָיָה הַמִּתְנָה הַנִּשְׁאָר לַפְּלִיטָה. על כרחו, כי אלהם עמו. התקין עצמו לשלשה דברים, לדורון לתפלה ולמלחמה. לדורון, ויחַבֵּר הַמִּתְנָה עַל פְּנֵי (שם, כב). לתפלה, אֶלֶּי אֲבִי אֲבָרְהָם (שם, י). למלחמה, הָיָה הַמִּתְנָה הַנִּשְׁאָר לַפְּלִיטָה.

¹³ וכידוע שהרבינו הבחיי רגיל להביא הרבה מלשונות הרמב"ן, ואף כשלא מזכירו. [והוא היה תלמיד הרשב"א, שהיה תלמיד הרמב"ן].

¹⁴ ברבינו בחיי (וישלה לב, ח): ודע כי יש בפרשה הזאת ביאור למה שאירע ליעקב עם עשו אחיו, וְרָמַז גַּם כֵּן לְדוֹרוֹתָהּ לְמָה שֶׁעָתִיד שִׁיאֲרַע לֵנו תְּמִיד עִם בְּנֵי עֵשָׂו, וְרָאוּ לֵנו לֵאחֲזוֹ דְרָכָיו שֶׁל יַעֲקֹב, שֶׁהִתְקִין עֲצֻמוֹ לְשִׁלוּשָׁה דְבָרִים, לְמַלְחָמָה לְתַפִּילָה לְדוֹרוֹן. לְמַלְחָמָה הוּא שְׂכָתוֹב (שם) וַיִּחַץ אֶת הָעָם אֲשֶׁר אִתּוֹ, וּכְתִיב (שם, ט) וַיֹּאמֶר אִם יָבוֹא עֵשָׂו וְגו', לְתַפִּילָה הוּא שֶׁאִמֵּר (שם, יב) אֶלֶּי אֲבִי אֲבָרְהָם וְגו' הַצִּילֵנִי נָא, לְדוֹרוֹן הוּא שְׂכָתוֹב (שם, טו) עֲזִים מֵאֲתֵיב וְגו' וכו'. וכן אֲנַחְנוּ צְרִיכִים לִלְכֵּת בְּדִרְכֵי הָאֲבוֹת, לְהִתְקִין עֲצֻמָּנוּ לְהַקְבִּיל פְּנֵיהֶם 'בְּמִנְחָה' וּבְלִשׁוֹן רַחֵם, 'בְּתַפִּילָה' לְפָנֵי ה' יִתְעַלָּה, אֲבָל 'בְּמַלְחָמָה' אִי אִפְשָׁר, שֶׁנֶּאֱמַר (שיר השירים ב, ז) הִשְׁבַּעְתִּי אֶתְכֶם בְּנוֹת יְרוּשָׁלַם וְגו', הַשְּׁבִיעַם שֶׁלֹּא לְהִתְגַּרֵּת מִלְחָמָה עִם הָאוֹמוֹת.

¹⁵ וכמבואר בגמרא כתובות (קא.) מפסוקי שיר השירים.

¹⁶ ברמב"ן (ירש וישלה): נכתבה הפרשה הזאת, להודיע כי הציל הקב"ה את עבדו וגאלו מיד חזק ממנו, וישלח מלאך ויציליהו. וללמדנו עוד, שהוא לא בטח בצדקתו, והשתלל בהצלה בכל יכלתו. ויש בה עוד רמז לדורות, כי כל אשר אירע לאבינו עם עשו אחיו, יארע לנו תמיד עם בני עשו, וראוי לנו לאחז בדרכו של צדיק שנזמין עצמנו לשלשת הדברים שהזמין הוא את עצמו, לְתַפִּילָה, וּלְדוֹרוֹן, וּלְהַצֵּלָה בְּדֶרֶךְ מִלְחָמָה, לְבָרוּחַ וּלְהַנְצֵל. וכבר

זאָגט ער אויך נאָר [דהעצה] אַז כ'וועל אַנטלויפן, ער זאָגט אויך נישט [ללחום. נאָר] די 'מלחמה' איז פֿרייה.

[ונמצא] זאָגט ער אויכעט אַזוי [כעין דברי רבינו בחי, שאסור להשתמש בדרך מלחמה ממש, נאָר] ער גיט עס [א נאָמען העלע בדרך מלחמה], ער רופט עס אָן [די ברייה, בשם מלחמה].

ע

הגם ס'איז דאָך געווען צייטן [בזמן הבית] וואָס מ'האָט געדאַרפט [מלחמה האַלטן בפועל, ווען] דער אַנדרים [תומים האָט געזאָגט] אַם לצאת למלחמה [ספּהדרין טו], ואם כן היה אפשר לפרש כוונת יעקב על זמן שהיה אורים ותומים].

[אַבער] על כל פנים מ'האָט עס נישט געוואָלט אַריינשטעלן [ברמז זה שהתקין יעקב לדורות, דהוא למלחמה ממש, כי פרשה הזאת רומז בעיקר לזמן הגלות, ואז אסור ללחום בפועל].

אז

גם מביא עוד הרבינו בחי מדברי המדרש, כי עשו שאל מיעקב האיד לא מתיירא מכוחותיו של עשו בתוך המלכות, ועל זה השיב לו ואני אתנהלה לאטי, כי בפנים כרוכות ובהכנעה אני מהלך לפניהם, ולא אלחם עמהם, ובוה אצא מהם בשלום [ווי] דער רבינו בחי ברענגט דאָך^{כב} [דאָס אויך], - איך האָב דאָס נאָכגעזאָגט^{כט} [דעם

מדרש], - ער ברענגט [וואָס] ס'שטייט אין מדרש^{כו} [כי עשו] ער האָט געזאָגט [וישלח לג, יב-יד] ואלכה לנגדה, [וכפירש"י] לאמיר גיין בשוה^{כז}, לאמיר גיין צוזאמען.

האָט ער [יעקב] געענטפערט יעבֿר נאָ אַדני לפני עבדו, נעם דו דיר אָפּ קודם דעם עולם הַזה, [כי עשו] ער האָט אים געוואָלט געבן אַ חלק פון 'דעם' עולם ..

ואני אתנהלה לאטי, מלשון לוטֿה בשמלה [שמואל א' כא, י], ער האָט געזאָגט אני אלך בפנים פבושות.

עב

זאָגט דער רבינו בחי^{כב}, וואָס איז דער פֿשט בפנים פבושות.

ראו רבותינו הרמז הזה מן הפרשה הזאת כאשר אזכיר [ברמב"ן שם לב ט, לג טו]. [ויעיין בזה בעל הגאולה ועה"ת [בהקדמה, ד"ה והנה בדרך כלל].

^{כט} בליל שב"ק וישלח תשי"ד. ונדפס בחידושי תורה [לר"ש אבערלאנדער ז"ל] פרשת וישלח.

^{כו} בפסיקתא זוטרותא [מדרש לקח טוב] [וישלח לג, יב-יד]: ויאמר נסעה ונלכה. מדרש, אמר לו עשו נחלוק העולם הזה והעולם הבא, אמר לו יעקב אדני ידע פי הילדים רפים, ואין יכולין לסבול דינה של גיהנם, אלא יעבֿר נא אדני לפני עבדו, זה ממשלה של עולם הזה, והעולם הבא ינחלו ישראל. אמר לו ואין אתה ירא משעבוד מלכיות, אמר לו ואני אתנהלה לאטי, להוני להוני [פי' בנחת [סירוף]] אנה מהלך, לאטי בניחותא, כמו ההלכים לאט [ישי' ח, ו], כלומר לא אתגלה עליהם, כי אסבול עולם. דבר אחר לאטי. כמו הנה היא לוטֿה [בשמלה] [שמואל א' כא, י], כלומר בפנים כרוכות אני מהלך במלכיות, ולא אשא פני ועיני בפניהם. עד אשר אבא אל אדני שעירה, ועדיין לא הלך, אימתי עתיד להלך לשעיר, לעתיד לבא, דכתיב [שירי' א, כא] ועלו מושעים בהר ציון לשפט את הר עשו.

ובבראשית רבה [וישלח עה, יד]: יעבֿר נא אדני לפני עבדו. אמר לו [עשו] מבקש את שנהא שותף עמך בעולמך. אמר לו יעבֿר נא אדני לפני עבדו. אמר לו ואין אתה מתיירא מדוקסי, ומן אפרכי, ומן אסטרטילי. אמר לו ואני אתנהלה לאטי, וכו' בפנים כרוכות אני מהלך, כמה דתימא הנה היא 'לוטֿה' בשמלה [פי' כרוכה בבגד].
^{כז} וכלשון רש"י שם: ואלכה לנגדה. בשוה לך וכו'.

^{כב} ברבינו בחי [וישלח לג, יב]: נסעה ונלכה, 'אלכה' [לנגדה]. בעבור שהזכיר שתי לשונות, בלשון רבים ובלשון יחיד, יתכן לומר כי שאל ממנו שני דברים, יאמר אם תרצה שנסע 'ונלך ביחד', או אתרחק ממך 'אלך מנגד', כלשון יתקב לה מנגד הרחק [וירא כא, טו]. ויעקב השיב שאי אפשר לו ללכת עמו 'ביחד', והוא שאמר אדני ידע וגו', אבל הלך 'לנגד'. זה נכנס לשעיר, וזה נכנס לסוכות. ובמדרש נסעה ונלכה, אמר עשו ליעקב נחלוק העולם הזה והעולם הבא, אמר לו יעקב הילדים רכים במצוות, ואם אברר העולם הזה לחלקם, ודפקום יום אָחד ליום הדין ומתו כל הצאן, ישראל שנקראו צאן, ולא יוכלו לסבול דיני גיהנם. יעבֿר נא אדני לפני עבדו, יקח חלקו תחילה בעולם הזה, ואני אתנהלה לאטי, אעמוד בגלותי ושלולתי, ומלשון ויהלך אט [מלכים א' כא, כז] שהוא לשון שפלות, כלומר לא אעורר מלחמה, ולא אתגבר בגלותי, אלא אסבול עול השעבוד, זהו לרגל המלכה וגו'. ועד מתי יהיה השעבוד, עד שיבוא לעתיד לשעיר, עד אשר אבא אל אדני שעירה.

ער האָט אים געזאָגט: איך וועל קיינמאָל נישט לוחם זיין מיט דיר, [אין] 'אזוי' וועט מיר נישט שאַדטן גאַרנישט.

איך וועל נישט לוחם זיין מיט דיר, איך וועל קיינמאָל נישט לוחם זיין. אזוי זאָגט דאָרטן דער רבינו בחיי.

עג

זאָגט ער [במדרש], אַז מ'טוט אַזוי, דעמאָלטס וויל ער [עשן] נישט קומען [קעגן אידן], אַז מ'שטייט פֿאַרן פֿאַרן [בדרך הכנעה, ולא בדרך מלחמה] דעמאָלטס [ווערט מען ניצול] .. וועט דאָך קיינער נישט [זיין בסכנה] ..

איבערדעם איז דאָס גוט [ואין אני צריך להתירא מהמלכות].

עד

והוצא מזה, כי ללחום עם האומות בזמן הגלות לדורות, הוא סכנה גדולה [ונמצא כי] טאַמער חלילה אַז מ'איז לוחם, אַז מ'וועט זיך 'דאָס' לערנען [לדורות, ממה שהתקין יעקב עצמו למלחמה], דאָס איז נישט גוט פֿאַרן כָּלל יִשְׂרָאֵל. דאָס איז די גרעסטע ספֿינה, דאָס האָט נעבעך געברענגט אַלדינגס [כל הצרות שסבלו].

עה

ובזה יובן מה שנתירא יעקב אם יצטרך להרוג את עשו, כי אף שאצלו לא היה איסור בדבר, ואדרבה כי הבא להרג השכם להרוג. אבל נתיירא שמא ילמדו לעשות כן גם לדורות, ואז שפיר יש איסור וסכנה בדבר, אם ילחמו נגד האומות דאָס קאָן זיין [בכוונת אומרו שמא יהרג את "אחרים"]. יעקב אבינו האָט מוֹרָא געהאַט [אויף 'לדורות'].

[כי הנה 'לדור'] לעולם וואָס האָט ער מוֹרָא געהאַט פֿאַר עשׂוֹן [אם יהא נהרג על ידו, והלא היתר גמור הוא, כי] הבא להרג השכם להרגו [ברכות נח. ועוד].

וואָס האָט אים פֿאַנג געטון³⁰ אַז ער וועט הִרְגֵנֵן אָן עשׂוֹ? [ובפרט] אַז ער קומט אים הִרְגֵנֵן, און ער וועט נישט האָבן קיין בְּרִיָּה און ער וועט אים הִרְגֵנֵן. [והלא ההלכה כי] הבא להרג השכם להרגו שטייט דאָך אפילו אֶלְמָלִי ווען ער איז נישט אפילו קיין גוי, איבערהויפט אָן עשׂוֹ³¹. [וואס כן] וואָס האָט ער מוֹרָא געהאַט.

עו

[אָבער] ער האָט נאָר מוֹרָא געהאַט אַז 'אַנדערע' וועלן אויך אַזוי טון. דעם וואָס 'ער' וועט הִרְגֵנֵן, האָט ער געוואוסט דאָס וועט זיין עַל פִּי הַתּוֹרָה, דאָס וועט נישט שאַדטן.

אָבער [שמא] מ'וועט הִרְגֵנֵן 'אַנדערע' [גוים אויך], אַנדערע [אידן] וועלן זיך פון אים לערנען און מ'וועט הִרְגֵנֵן אַנדערע [אויך]. דעם וועט שוין נישט טויגן.

עז

וזה שכתב רש"י בלשוננו וַיִּצַר לוֹ אם יהרוג את 'אחרים', דלא קאי על עשׂו עצמו, אלא שמא יגרום שמוהו ילמדו לדורות להרוג גם 'אחרים', ומהו נתיירא מאוד איבערדעם זאָגט ער דאָרטן, - דאָס איז דער פֿשֿט - וַיִּירָא יַעֲקֹב שְׂמָא יִהְיֶה, און וַיִּצַר לוֹ אם יהרוג את 'אחרים', אַז ער וועט מיט דעם גורם זיין [אזוי].

³⁰ פירוש: מַצְטַעַר געווען.

³¹ שאינו סתם גוי.

ער וועט מיט דעם גורם זיין אז ס'וועט זיין יהרג את 'אחרים', אן אנדערס מאָל, ווען מ'טאָר נישט.

ווייל אפילו 'אזוי', [ווען] ער האָט 'נישט' אזוי געטון^ט, טרעפט זיך אויכעט [בעוה"ר מזרע ישראל שהורגין אחרים שלא כדת], און דאָס טויג [טאַקע] נישט.

'היינט שוין נאָך'^ט - האָט ער מורא געהאָט אז חלילה - ווען 'ער' העט נאָך אזוי גיווען געטון [היו לומדין ממנו לעשות כן].

'אזוי' טרעפט זיך נאָך [ערליכע אידן וואָס ווייסן אז] 'א' איד' טוט נישט. אָבער ווען 'ער' העט אויך נאָך אזוי גיווען געטון, העט שוין נישט גיווען געבליבן [חס ושלום מי שיעמוד בנסיון זה].

האָט ער פאַר 'דעם' מורא געהאָט.

עח

ישוב קושיא יד (באופן שני)

[ובו גם הקדמה ליישוב קושיא טו]

ועל דרך זה יש ליתן מעם גם על מה שנם חנוכה לא ניתן לכתוב (וכדיבואר להלן)

נו איבערדעם איז געווען [ביי נס חנוכה] דער לא נית לכתוב. [כדי שלא יחשבו ללמוד מזה לעשות זכר לדורות גם מענין נצחון המלחמה, וכדיבואר עוד להלן].

עט

דהנה בפורים לא היה הנם על ידי מלחמה בפעולת בני אדם, רק

על ידי שנבעו כח הטומאה לפני התגלות כח הקדושה, בנם מן השמים

מילא ביי פורים [איז ניתן לכתוב, ווייל] דאָרטן איז דאָך נישט געווען קיין מלחמה, [נאָר] דער אייבירשטער האָט געהאַלפן [מיט] אַ נס .. [שנתרבה כח הקדושה, ועל ידי זה נפלה אימה עליהם, ונכנע כח הטומאה לפני כח הקדושה, עד שהיו רבים מעמי האֶרֶץ מִתְּהַדִּים פִּי נָפֶל פֶּחַד הַיְּהוּדִים עֲלֵיהֶם].

פ

וכן היה הענין במה שמצאה אסתר המלכה חן בעיני אחשוורוש הרשע, שלא כדרך המבצ

[וכן] אָסְתֵּר המלכה [מצאה חן בעיני אַחַשְׁוֵרוּשׁ] .. [וואָס] דעס אַליין איז אויך געווען אַ גרויס נס [שצדיקת כאסתר תמצא חן בעיני הרשע].

פא

ווי ס'שטייט דער מדרש זאָגט^ט ביי רבקה^ט, [דכתיב בה] (חיי כד, טז) בתולה ואיש לא ידעה, אם האשה היא בתולה ווייסט מען דאָך [שאיז לא ידעה], וואָס זאָגט ער נאָך

ואיש לא ידעה, מלמד שלא תבֶּעָה אדם מעולם. זאָגט דער מדרש רבה [דערויף], זה שאמר הכתוב [תהלים קכה, ג] פִּי לֹא יִנּוּחַ שִׁבְט הָרָשָׁע עַל גּוֹרֵל הַצַּדִּיקִים.

זאָגט דאָרטן דער יפה תואר^ט, טייטשט ער אזוי [דע] שלא תבעה אדם מעולם.

^{טו} שהרי לבסוף לא הרג יעקב את עשו.

^{טז} פירוש: מכל שכן.

^{טז} בבראשית רבה (ס, ה): וְהַנְּעִרָה טִבַּת מְרָאָה מֵאֵד בְּתוּלָה וְאִישׁ לֹא יָדָעָהּ. א"ר יוחנן ממשמע שנאמר בתולה, אין אנו יודעים ואיש לא ידעה. אלא אפילו אדם לא תבע בה, על שם [תהלים קכה, ג] לֹא יִנּוּחַ שִׁבְט הָרָשָׁע עַל גּוֹרֵל הַצַּדִּיקִים.

^{טז} ביפה תואר שם: יש לדקדק מאי איכפת לה אילו נתבעה מאחר [להשתדל], דשבחה קרא בכ"י. ועוד דכי לא ינּוּחַ לא משמע בתביעה [לשידוך גרידא] וכו'. ועוד לפי הפירוש הזה מה טעם פִּי לֹא יִנּוּחַ עם הפסוק הקודם לו. ויש לומר לפי שהדומה יאהב הדומה, ועל כן לא יבחר הרשע אלא בחבורת רשעים שכמותו, והצדיקים בעדת

זאָגט ער, מיטן דרך הטבע, אַז זי איז געווען אַ יפת תואר צווישן שטופי זימה, אין אַ מקום פון שְקָצִים, העט אַמאָל געווען [געדאַרפט זיין די טבע, שירצו בה]. נאָר זאָגט ער, די שְנָאָה איז, וואָס אַ רָשָׁע האָט אַ צדיק אַזוי פיינט, זאָגט ער [אז] דאָס איז אַמאָל'ס אין די טבע, אַז היינט קאָן דעס אויך נישט זיין⁹, ווייל די שְנָאָה דאָס איז דוחה אפילו די טבע פון די תַּאֲוֹת פון שטופי זימה. [באופן אַז] טאַמער ער איז אָבער אַ רשע און יענער איז אַן ערליכער איד, וועט דאָס [טבע התאווה] אויכעט פאַלן [נגד טבע השנאה להצדיק].

איבערדעם זאָגט ער [פֿשֵׁט], מלמד שלא תבעה אדם מעולם, זאָגט ער [במדרש] וויאָזוי, זאָגט ער פֿי לא ינוח שְבֵט הָרָשָׁע, ער האָט נישט קיין מְנוּחָה [והנחה] דערפון, דער שְבֵט הָרָשָׁע, ווען ס'איז עַל גִּוְרֵל הַצְדִּיקִים. זיי קאָנען נישט נהנה זיין פון אַ [צדיק]

..

אַזוי זאָגט ער אין יפה תואר.

פב

[וממילא] דעס וואָס אַחְשָׁרוֹשׁ מיט אָסְתֵּר המלכה [מה שנתרצה בה], דאָס אַליין איז אויך געווען אַ נס.

כאָטשיג ס'איז געווען שלא כדרך הטבע .. [מצאה אָסְתֵּר חן בעיניו, עד כדי להרוג את הָמֶן בעבורה, ולנשאות את מרדכי והיהודים].

פג

והוא מעין מה שכתב הרמב"ם בענין הנאולה העתידה, שבשעה שיתגלה מלך המשיח יבחרו כל מלכי ארץ משמעו, ויפחדו ותבהלו מלכותם. עד שלבסוף בולם יובנעו לפניו, ואחר כך יופסק ענין המלחמות מן העולם .. [דער רמב"ם] זאָגט אין אגרת תימן, זאָגט ער¹⁰, לַעֲתִיד, זיי וועלן אַליין אַלע הָאָבֶן הַכֶּנֶפֶה [להמלך המשיח] די אומוֹת, אָן מִלְחָמָה.

צדיקים, ועל כן הקב"ה אוהב את ישראל, שמתדמים לו בכל יכולתם יותר מכל עמי הארץ, על כן אמר [בפסוק הקודם לזה] (תהלים קכח, ב) וַה' סָבִיב לַעֲמֹ, ירצה שיהיה דבק עמם, וזה לקדושתם, כמו שאמר לעיל (שם, א) הַבְּטָחִים בַּה' וגו'. ופירש הטעם, פֿי לא ינוח [פירוש] על כי אין נחת רוח לשְבֵט הָרָשָׁע בְּגִוְרֵל צְדִיקִים, לפי שְהַצְדִּיקִים לא יִשְׁלַחוּ בְּעֻלְתָּהּ יְדֵיהֶם, ושְבֵט הָרָשָׁע לא יבקש אלא עוֹל וחמס. ואם כן הכתוב 'בשבח רבקה' דיבר, שלהייתה צדיקת, לא נתקרה דעת אחד מבני עירה שהיו רשעים בה, ולכן לא תבעה לאשה.

ועוד יש לומר דהכי פירשו, וַה' סָבִיב לַעֲמֹ לשמרם מכל רע, וזה במה שלא יִנּוּחַ שְבֵט הָרָשָׁע וגו', שלא יהיה להם 'נחת רוח' להתקרב בצדיקים, וזה עושה ה' כדי שְלֹא יִשְׁלַחוּ הַצְדִּיקִים בְּעֻלְתָּהּ יְדֵיהֶם, שאילו יתקרבו להם, אולי היו נפתים וטועים אחריהם. ולפירוש זה הכתוב בהשגחת ה' על יצחק ורבקה מדבר, שלא נתן ה' חֶנֶּה בעיני אנשי אֲרָצָה, כדי שלא יתפתה אביה והיא להזדווג להם [פ' להשתדך עמהם].

¹⁰ פירוש: בכל אופן, אַמאָל זיכער.

⁹ הכוונה, שלא היה זה בגדר נס לשמור את רבקה, אלא כן הוא גם מצד הטבע, ואף בשאר הדורות, וכמו שסיים המדרש דהוא על שם לא ינוח שְבֵט הָרָשָׁע עַל גִּוְרֵל הַצְדִּיקִים.

¹⁰ באגרת תימן (קרב לסוף) וז"ל: אבל כלל מעלותיו [של מלך המשיח] שיסופר בהם על ידי כל הנביאים ממש רבינו תחלתם עד מלאכי שהוא סופם, תוכל אתה ללקוט אותם מן הארבע ועשרים ספרים. אבל המדה המיוחדת לו היא, שבשעה שיגלה יבחרו כל מלכי ארץ משמעו, ויפחדו ותבהלו מלכותם, ויתכללו איך לעמוד כנגדו בחרב או בזולתה, כלומר שלא יוכלו לטעון ולערער עליו ולא יוכלו להכחישו, אלא יבחרו מן המופתים שיראו על ידו וישימו ידם לפיהם, שכן אמר ישעיהו (שם, טו) עָלִיו יִקְפְּצוּ מַלְכִּים פִּיהֶם, פֿי אֲשֹׁר לא סִפֵּר לָהֶם רָאוּ וְאֲשֹׁר לא שָׁמְעוּ הַתְּבוֹנִנִּי. ואמר שמיית כל מי שירצה להמיתו בדברו, ולא יוכל להמלט ולהנצל ממנו, שכן אמר (שם יא, ד) וְהָקָה אֶרֶץ בְּשֵׁבֶט פִּי וּבְרוּחַ שְׁפָתַי יָמִית רָשָׁע. אבל הסתלק החרום והמלחמה ממזרח שמש וממערבה, אין זה בתחלת הגלותו, אלא אחר מלחמות גוג ומגוג כמו שבאר יחזקאל ע"ה (פרק לח-ט).

ועיין גם בפירוש המשניות להרמב"ם (סנהדרין י, א) וז"ל: אמנם ימות המשיח הוא זמן שתשוב המלכות לישראל ויחזור לארץ ישראל, ויהי אותו המלך גדול מאד, ובית מלכותו בציון יגדל שמו, וזכרו יהיה מלא הגוים יותר מן המלך שלמה, וישראלו אתו כל האומות, ויעבדוהו כל הארצות לצדקו הגדול ולנפלאות שיהא על

אזוי זאָגט ער, זיי וועלן אליין קומען .. [ווען זיי וועלן] זען דעם גרויסקייט [פונעם מלך המשיח]. ער וועט האָבן אַזאַ הַשפּעָה דער מלך המשיח, די קדושה און די חֲכָמָה פונעם מלך המשיח וועט האָבן אַזאַ הַשפּעָה, אַז זיי וועלן בהכרח, זיי וועלן זיך 'אַליין' מְבטֵל זיין [צו אים], מ'וועט נישט דאַרפן גאַרנישט [ללחום עמהם]. אזוי זאָגט דאָרט דער רמב"ם.

פר

איי מלחמת גוג ומגוג, דעם איז אַן אַנדער ענין, [מַה שֶּׁהָאָיָמָרוֹן] אַזדוּג לַפִּטְרוֹנָם ע"ב. דאָס וועט זיין שפּעטער, זעט אויס²⁰. ווייל נאָכדעם איז יתִיצְבוּ עַל ה' וְעַל מְשִׁיחוֹ (תהלים ב, ב).

[און] אין דעם אַליין [במהות מלחמת גוג ומגוג] ליגט דאָך אויך אַ גרויס ענין, דאָס פאַרשטייט מען נישט עַל פִּי פְּשֻטוֹת.

אַבער אזוי זאָגט דער רמב"ם [שלבסוף יסתלקו ויושבתו כל המלחמות, והמלך המשיח אֵלָיו גוֹיִם יִדְרֹשׁוּ]²¹.

ידו, וכל מי שיקום עליו יאבדהו השם יתעלה וימסור אותו בידו, וכל פסוקי המקרא מעידין על הצלחתו, והצלחתנו עמו.

ובמשנה תורה (תשובה ט, ב): ומפני זה נתאו כל ישראל נביאיהם וחכמיהם לימות המשיח, כדי שינוחו ממלכיות שאינן מניחות להן לעסוק בתורה ובמצות כהוגן, וימצאו להם מרגוע, וירבו בחכמה, כדי שיזכו לחיי העולם הבא. לפי שבאותן הימים תרבה הדעה והחכמה וכו'. מפני שאותו המלך שיעמוד מזרע דוד, בעל חכמה יהיה יתר משלמה, ונביא גדול הוא קרוב למשה רבינו, ולפיכך ילמד כל העם ויורה אותם דרך ה', ויבואו כל הגוים לשומעו, שנאמר (ישע' ב, ב) וְהָיָה בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים נֶכֶן יִהְיֶה הָרַב בֵּית ה' בְּרֹאשׁ הָהָרִים. [נועין עוד להלן בהערה עד, מלשון רבינו ביואל משה בענין זה].

²⁰ באסתר רבה (ו, כג) [וכן הוא בתנחומא אמור (סמן י)]: אמר רבי לוי, ארורים הם הרשעים שהם מתעסקים בעצה רעה על ישראל, וכל אחד ואחד מהם יועץ לפי דרכו ואומר עצתי טובה מעצתך. עשו אמר, שוטה היה קין, שהרג את אחיו בחיי אביו, ולא היה יודע שאביו פרה ורבה, אני איני עושה כך אלא יקרבו ימי אכל אבי וְאֶהְרֶגָה אֶת יַעֲקֹב אָחִי (תולדות כז, מא). פרעה אמר, שוטה היה עשו, וכי לא היה יודע שאחיו פרה ורבה בחיי אביו, אני איני עושה כך, אלא עד דאינון דיקיין תחת כריסי אמותיהן אנא מחנק להון, הדא הוא דכתיב (שמות א, כב) כָּל הַבֶּן הַיְלֹד הָאֶחָה תְּשַׁלְּכֶנּוּ. המן אמר, פרעה שוטה היה שאמר כל הבן הילוד היארה תשליכוהו, וכי לא היה יודע שהכנות נשאות ופרות ורבות, אני איני עושה כך אלא להשמיד לְהָרֹג וּלְאַבֵּד וגו' (אסתר ג, יג). ואף גוג ומגוג לעתיד לבא עתיד לומר, שוטים היו ראשונים שהיו מתעסקין בעצות עם מלכיהם על ישראל, ולא היו יודעין שיש להם פטרון בשמים, אני איני עושה כך, אלא הריני מזדווג עם פטרונין תחלה ואחר כך אני מזדווג להם, הדא הוא דכתיב (תהלים ב, ב) יתִיצְבוּ מַלְכֵי אֶרֶץ וּרְדוּנִים נֹסְדוּ יַחַד עַל ה' וְעַל מְשִׁיחוֹ. אמר לו הקב"ה, רשע, לי אתה בא להזדווג, כמה גדודים יש לפני, כמה בריקים כמה רעמים, כההיא דכתיב (שמואל א' י, י) וַיִּרְעַם ה' בְּקוֹל גָּדוֹל, וכמה שרפים וכמה מלאכים, אלא גבורתי תצא ונלחמת עמך, הדא הוא דכתיב (זכרי' יד, ג) וַיִּצֵא ה' וַיִּנְלָחֶם בְּגוֹיִם הָהֵם כִּיֹּם הָלָחֲמוּ בְיוֹם קָרָב, וכתיב (ישע' מב, יג) ה' כְּגִבּוֹר יֵצֵא כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יַעֲרִי קִנְיָה וגו', מה כתיב תמן (זכרי' שם, ט) וְהָיָה ה' לְמֶלֶךְ עַל כָּל הָאָרֶץ. [עכ"ד המדרש].

ובביאור ענין אדוויג לַפִּטְרוֹנָם, עיין באורך בס"ג שלח תשכ"ז [לשון קדשו ג, בפר"ח אות יד-יג] ובעל הגאולה ועה"ת (סמן סא), ובס"ג כי תצא תשכ"ז [לשון רפ, אות ק-קב], ובדרשת הושענא רבה תשכ"ח [לשון קדשו רפה, אות פ-פג] ודברי יואל שמות (עמוד ס), שהביא בשם השל"ה ושאר מפרשים דהכוונה שהם רוצים לנתק את ישראל ח"ו מהאמונה, ועי"ז ינתקו ח"ו מפטרונם, 'הכנות' מלחמה זו הוא עוד לפני ביאת המשיח. ויתכן שלזה כיוון רבינו כאן בלשונו "דאס איז אן אנדער ענין", וכן להלן שמונת בה "א גרויס ענין", ולא על פי פשטות. והיינו דאינו מוכרח שהכוונה למלחמת כלי זיין ממש, אלא על מלחמה נפשית נגד הדת, אשר הכנתו כבר מתחיל עוד קודם התגלות משיח. אבל עיקר המלחמה ממש יהיה לאחר התגלות משיח (כמבאר באגרת תימן, ועוד). [גם יש לפרש הכוונה דהיינו דקאי על מלחמה שלמעלה, בין הס"מ וגונדא דיליה, עם כוחות הקדושה, ולא על סתם מלחמה גשמית ככל המלחמות].

²¹ בדברי הרמב"ם באגרת תימן, המובא לעיל בהערה עא. נכי מלחמת גוג ומגוג ממש, אינו בתחלת התגלות משיח, רק אחר כך. אבל לבסוף יסתלק ענין החירום וההמלחמה ממזרח שמש עד מערבה, עי"ש בלשונו].

²² ועיין עוד בענין זה ביואל משה (א, לו-לז סח), ובשו"ת דברי יואל (סמן ה, אות ב).

פה

ולכן בנס דפורים שלא היה בדרך מלחמה, שפיר קבעוהו בין הכתובים. וכן בנס דיציאת מצרים האריכה התורה בזה, לפי שלא היה שום מלחמה בפעולת בני אדם, רק מן השמים נלחמו עמהם. וגם שפיר נקבע זכרון נסים אלו לדורותנו (וביי) אַחֲשֹׁרֹשׁ אִיז געווען אַן מִלְחָמָה. [ולכן שפיר נכתב זאת בכתובים].

[וכן] דאָס נס פון יציאת מצרים, איז דאָך אָדאָי געווען אַזוי [שלא לחמו בידי אדם, רק] הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא האָט לוחֵם געווען^ע, ער האָט זיי געשיקט די עשר מכות [וטבעם ביים], און אידן האָבן זיך נישט געשלאָגן. [ולכן שפיר האריכה התורה בנס דיציאת מצרים].

פו

ובשאר נסים שהיו בדרך מלחמה, כגון בכיבוש הארץ, מהאי טעמא באמת לא עשו מזה שום זָכָר וקביעת יום טוב לדורות, כדי שלא יבואו ללחום שלא ברשות. ולכן היה אפשר גם כן לכתוב בכתובים איבערדעם [ביי] די אַלע נסים [שהיה על ידי מלחמה] געפינט מען נישט [איזה יום טוב על זה. סיין] ווען אידן האָבן לוחֵם געווען, איז קיינמאָל נישט דאָ קיין יום טוב, טרעפט מען נישט קיין שום יום טוב, קיין שום זָכָר [לדורות] אויף דעם^ט. אפילו דער כיבוש ל"א מלכים פון יהושע, [וואָס] ס'איז געווען [א מצוה וחיוב], ס'איז דאָך געווען מיט אורִים וְתוֹמִים^ט, דעסטוועגן טרעפט מען נישט קיין שום זָכָר [לדורות מזה, ולדרכינו הטעם בזה, כדי שלא ילמדו לדורות לעשות מלחמות שלא במקום הראוי]^ט.

פז

אבל כאן בנס חנוכה אף שהיה הכנעת כח המומאה לפני כח הקדושה בנס מן השמים בנצחון המלחמה, ועל זה נקבע עיקר הו"ט ומצות נר חנוכה, אבל כיון שהיתה ע"י מלחמה בפעולת בני אדם, לא רצו שגם יוקבע בין הכתובים, כדי שלא יבואו ללמוד מזה לעשות גם זכר לענין נצחון המלחמה, שיש בזה איסור שלא בזמן אורים ותומים, וגם סכנה גדולה בזמן הגלות דאָס קען זיין איז דער פֿשט. היצט, דעס איינע נס חנוכה, דאָס איז געווען אַן אויסנאָם [שעשו מלחמה שלא באורים ותומים]^ט, ווייל די חשמונאים, ס'איז געווען אַזוי, מ'האָט געזען [ברוח הקודש], זיי האָבן געדאַרפט לוחֵם זיין. נו [אַבער] 'אַזוינס' טאָר מען נישט 'אַראָפּשרייבן', דעס איז לא ניתן לכתוב. איבערדעם, ווייל ס'איז געווען 'אַזא נס' אַז אידן זאָלן לוחֵם זיין, און אַזוי אַרומער זאָל מען געהאַלפן ווערן, דורך מִלְחָמָה, דאָס איז לא ניתן לכתוב.

^ע וכדכתיב (בשלח יד, יד) ה' ילחם לכם וְאַתֶּם תַּחֲרֹשׁוּן, וכתיב (שם, כה) כִּי ה' יִלְחֶם לָכֶם בְּמִצְרַיִם. ולכן גם שפיר נכתבו בכתובים, כיון שבלאו הכי לא עשו מזה זכר לדורות. [משא"כ בחנוכה דשפיר עשו מזה יו"ט לדורות, לכן לא רצו שיהיה זה גם בין הכתובים, וכדלהלן].

^ט וכדכתיב בפרשת פינחס (כו, יח-כא): וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה קַח לָךְ אֶת יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נּוּן וגו', וְלִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן יַעֲמֵד וְשָׁאֵל לּוֹ בְּמִשְׁפַּט הָאוּרִים לִפְנֵי ה' וגו'. [ועיין בזה בגמרא סנהדרין (טז).] ועיין בפ' רלב"ג ריש ספר שופטים (א, א) דגם בימי יהושע שאלו באורים ותומים כשהלכו למלחמה, עיי"ש. - ומה שמבאר בגמרא עירובין (סג) דלא מציעו דאיצטריך יהושע לאלעזר הכהן, עיין ברש"י שם שמפרש דהיינו לענין שאלת דבר הלכה. אבל לענין שאלת אורים ותומים ודאי אי אפשר לשאול באורים ותומים רק ע"י הכהן גדול. - ומ"מ ל"ע, בדגמרא סנהדרין מבואר כן רק לענין מלחמת הרשות, דצריך לישאל באורים ותומים, אבל מלחמת מצוה של כיבוש הארץ מדי הכנענים על זה כבר נצטוו מפי משה בשם ה'. ואולי היה אפשר לומר דמ"מ שאל באורים ותומים על סדר ואופן המלחמה, ובאיזה דרך יעלה. אמנם עיין באורח ביואל משה (ב, יז-טו) שהאריך רבינו בענין זה, וכתב דבאמת לא שאלו כלל באורים ותומים על דבר מלחמה בימי יהושע, עיי"ש. - ועכ"פ יש לפרש הכוונה, דלאחר מות יהושע עדיין המשיכו בהכיבוש ומלחמות עם ה"א מלכים, ואז ודאי שאלו באורים ותומים מי יעלה תחלה להלחם, וכמבואר בקרא בריש ספר שופטים, ועיי"ש במצודות ובמלבי"ם. - גם יש לפרש דקאי על חלוקת הארץ בגורל שלאחר הכיבוש, דזה ודאי היה על פי אורים ותומים, כמבואר בגמרא ב"ב (קכב) אלעזר הכהן מלוכש באורים ותומים ויהושע וכל ישראל עומדים לפניו וקלפי של שבטים ושל תחומין מונחין לפניו והיה מכרין ברוח הקדש ואומר זבולן עולה תחום עכו עולה עמו וכו'.]

^ט ובזה מיושב קושיית הקדושת לוי (בקדושה ראשונה לחנוכה) ושאר ספרים, למה באמת לא קבעו יום טוב על כיבוש יהושע ומלחמת סיסרא וכדומה.

^ט כי בזמן בית שני כבר היה נגזר האורים ותומים, וכמבואר בגמרא יומא (כא): חמשה דברים היו בין מקדש ראשון למקדש שני, ואלו הן, ארון וכפורת וכתובים, אש, ושכינה, ורוח הקודש נפיש"ו: 'בנביאים', משנת שנים לדריש ואילן, ואורים ותומים.

איבערדעם דאָס האָט מען נישט געטאַרט אַראָפּשרייבן (כדי שלא ילמדו לדורות לעשות כן).

פח

וגם הנם דורות לחוד לא כתבו בין הכתובים, כי עיקר הישועה והרבותא היה בנצחון המלחמה, שבוה נבענו כח המומאה לפני הקדושה, וכיון שלא כתבו עיקר הישועה, לא כתבוהו כלל

איי זאָל מען אַראָפּשרייבן דעם אַליין [נס 'הנרות' בלבד].

נו איז דאָך ווידער [דאָ די סברא פון וכן] סימתינהו לכולהו שבחי דמרא^פ, [משל ל]מלך שמקלסין אותו [במאה דינרי כסף ויש לו אלפי דינרי זהב, דגנאי הוא לו].

[אז] כ'וועל אַראָפּשרייבן [חלק הנס דנרות] און כ'וועל איבערלאָזן דעם עיקר הנס [של הישועה בנצחון המלחמה], האָט מען דאָך שוואַך געמאַכט דאָס נס [דחנוכה]. און 'דאָס' האָט מען דאָך אַליין^{פח} נישט געקענט שרייבן, איבערדעם איז לא ניתן לכתוב [כלל], האָט מען דאָס נישט אַריינגעלאָזט צווישן די כתובים.

נאָר וואָס דען, בַּעַל פֿה איז מען מְקוּבֵּל אִישׁ מִפִּי אִישׁ.

פט

ישוב קושיא יג

ומטעם זה גם רבינו הקדוש לא רצה לכתוב זאת במשנה, מכיון שראה שכן קבעו החשמונים ברוח הקודש שאין לקבוע זאת בין הכתובים. ודברי המשנה הם בלשון הקודש כעין דברי הכתובים

קאָן זיין, רבינו הקדוש איז געגאַנגען אין דרך [החשמונאים, וואָס] ער האָט געזען אַז דער רוח הַקֹּדֶשׁ האָט דעמאַלטס [בשעתו] דאָס נישט געלאָזט שרייבן, ער האָט געזען אַז ס'איז לא ניתן לכתוב, דער רוח הקודש האָט [אזוי] געטון, האָט ער זיך אויך נישט געוואָלט רירן פון דעם וועג, [ולכן] האָט 'ער' אויך נישט געוואָלט אַוועקגיין פון דעם וועג און ער האָט עס 'נישט' געוואָלט אַריינשרייבן אין סדר המשנה.

ער האָט געזען אַז מ'האָט אַזוי געטון דעמאַלטס, האָט ער אויך נישט געוואָלט, האָט רבינו הקדוש האָט ער אויך נישט געוואָלט אַריינשטעלן [בסדר המשנה].

צ

אמנם בימי הגמרא שנכתב בלשון ארמי, ולא יבואו לדמותו להכתובים, ראו צורך לכתוב עכ"פ ענין הנס דנרות, עם כל דיני והלכות נר חנוכה, כדי שלא תשתכח תורת המצוה במשך הדורות

נאָר מ'מוז דאָך אָבער וויסן דעם דין, [איבערדעם ווען] מ'האָט אָבער געזען שפּעטער [שאם גם בגמרא לא יכתבוהו יש לחוש כי] מ'וועט טאַקע פאַרגעסן, [ס'וואָלט געווען] נשתכחה תורה מישראל, [ולכן] די הייליגע חכמים די חכמי הש"ס האָט מען שוין דאָס [געשריבן בגמרא].

ווייל די גמרא [בכלל] האָט מען דאָך שוין געמאַכט בלשון ארמי, [כדי] אַז ס'זאָל 'יעדערער' וויסן^{צב} [גם ההמוון עם. ולכן כדי שלא ישתכח מהמוון עם, כתבו ההלכות של נר חנוכה].

אז

'דעס' [סדר המשניות] איז דאָך געמאַכט אַלץ נאָך מיט דעם פריערדיגן לשון, בלשון

^פ כמבואר בגמרא ברכות (לג): ההוא דנחית קמיה דרבי חנינא, אמר קל הגדול הגבור והנורא והאדיר והעוז והיראי החזק והאמין והודאי והנכבד, המתין לו עד דסיים, כי סיים אמר ליה סימתינהו לכולהו שבחי דמרך, למה לי כולי האי. אנן הני תלת דאמרין, אי לאו דאמרניהו משה רבינו באורייתא ואתו אנשי כנסת הגדולה ותקניהו בתפלה לא הוין יכולין למימר להו, וְאֵת אִמְרַת כּוֹלֵי הָאֵי וְאוֹלַת מֶשֶׁל לְמֶלֶךְ בְּשֵׁר וּדְם שְׁהִי לֹו אֵלֶף אֲלָפִים דִּינָרֵי זָהָב, וְהִוּוּ מְקַלְסִין אוֹתוֹ בְּשֵׁל כֶּסֶף, וְהָלֹא גִנָּאי הוּא לוֹ.

^{פח} סגנון הדברים: און 'דאָס אליין' [הנס דנצחון המלחמה] האט מען דאך נישט געקענט שרייבן.

^{צב} כן כתב בספר חסידים (אות תשפה) וז"ל: לכן כתבו התלמוד בבבא ארץ ישראל בלשון ארמי, כדי שידעו את המצות אפי' עמי הארץ. ולכן היו מתרגמין.

הקודש²⁵, האָט מען נישט געוואָלט אַריינשטעלן [דאָרט] אַ זאָך וואָס איז לאַ נישט לכתוב, וואָס מ'האָט נישט געהייסן²⁶ [ברוך הקודש לכתוב].

מ'האָט געזען אַז ס'איז נישט דער רצון הבורא ברוך הוא אַז דאָס זאָל שטיין, אַז ס'איז לאַ נישט לכתוב, האָט ער אויך אַזוי געטון.

צב

נאָר די הייליגע חכמים האָבן שוין געוואָלט [להנציחו שלא תשתכח, והגמרא] האָט מען שוין געמאַכט בלשון ארמי, מ'זאָל פאַרשטיין, [ולכן כתבו עניני חנוכה בגמרא] ווייל מ'מוז דאָך וויסן לדינא, [וחששו כי] אַם כן אַז מ'וועט טאַקע נישט וויסן די הלכות.

מ'איז דאָך אַלץ געווען מַקְצָר [בתחילת ימי כתיבת תורה שבעל פה, ביז] מ'האָט דאָך געזען ס'איז נאָך מַעֲרָעֵר נתמעטו הלבבות, און נתמעטו הכוחות, און מ'וועט טאַקע נישט וויסן וויאָזוי נוֹהֵג צו זיין.

[און] דאָס איז נישט פאַרהאַנדן [להניחו להשתכח, ווייל] מ'מוז דאָך וויסן די הלכה, לְדַעַת מַה יַעֲשֶׂה יִשְׂרָאֵל²⁷, [ולכן] האָבן עס שוין חכמינו ז"ל אַריינגעשטעלט ביי אונז [אין די גמרא].

צג

אבל גם בגמרא השמיטו ענין הנס דנצחון המלחמה, כרי שלא ישעו ללמוד לעשות כן לדורות אָבער אַף עַל פִּי כֵן האָבן זיי אַריינגעשטעלט [אין דעם] מאי חנוכה [רק הנס דנרות], און די מלחמות האָבן זיי אַרויסגעלאָזט, אַף עַל פִּי כֵן.

[כאָטש] זיי האָבן שוין געשריבן [הנס דנרות, עס ההלכות], האָט מען דאָס גאַנצע [סיפור הנס דנצחון המלחמה] האָט מען אַרויסגעלאָזט אינגאַנצן.

איבערדעם, [כדין] אַז מ'זאָל נישט האָבן קיין זָכָר [לדורות, היינו שלא יבואו לעשות זָכָר גם לזה]²⁸.

²⁵ עיין בהקדמת הרמב"ם לפירוש המשניות וז"ל: וכאשר הגיע הזמן אחריהם אל רבינו הקדוש ע"ה, והיה יחיד בדורו ואחד בזמנו, איש שנמצאו בו כל החמורות והמדות הטובות וכו', והיה צח לשון ומופלג מכל האדם בלשון הקודש, עד שהחכמים ע"ה היו לומדים פירוש מה שנשתבש עליהם מאותיות המקרא, מדברי עבדיו ומשרתיו. וזה מפורסם בתלמוד (ראש השנה כו:). וכו'. ואסף ההלכות ודברי החכמים והמחלוקות המקובלות מימות משה רבינו עד ימינו, והיה הוא בעצמו מן המקבלים, שהוא קבל משמעון אביו ושמעון מגמליאל אביו וכו'. וכאשר כלל הדעות והדברים, החל לחבר המשנה, שהיא כוללת פירוש כל המצות הכתובות בתורה. מהם קבלות מקובלות מפי משה ע"ה, ומהם דעות הוציאות בדרך הסברה ואין עליהם מחלוקת, ומהם דעות שנפלה בהם מחלוקת בין שתי הסברות, וכתב אותם במחלוקותיהם, פלוני אומר כך ופלוני אומר כך. ואילו היה האחד חולק על רבים, היו נכתבין דברי האחד ודברי הרבים, ונעשה הדבר ההוא לענינים מועילים מאד, וזוכרו במשנה בעדייות (פרק א, והובא לעיל בהערה ל). [ועיין בזה בדברי רבינו לעיל באת גלג]. - [אלא שמי"ם יש במשנה גם מלשון יווי הקרוב לזה, כמו שדרשו (מגילה ט:.) מהפסוק יָפֶת אֶלְקִים לִיפֶת (נח ט, כז). ולכן יש הרבה חילוקים בין לשון המשנה ללשון המקרא, ועיין במאמר דקדוק לשון המשנה הנדפס בריש משניות ווילנא סדר זרעים, ואכמ"ל].

ועיין עוד מה שכתב רבינו בזה בויאל משה (ג, יז) וז"ל: וזה ודאי שנשכח מאתנו הלשון לגמרי, כמו שהבאתי (לעיל שם) מהחתם סופר (בהגות שו"ע או"ח סימן פה). ובספר המכלול מהרד"ק שעשה על חכמת הדקדוק, כתב שם בהקדמה שנשכח לשון הקודש, ולא נמצא בידינו רק מה שנשאר כתוב אצלנו כ"ד ספרי תנ"ך, ומילים מועטים בדברי המשנה. והא"ם בפרשת תבוא על הכתוב אָרְמִי אָבְד אָבִי, מביאו, וכתב עוד שנפסדו ממנו כמה וכמה ספרים אחרים חוץ מהכ"ד ספרים שבידנו, ודברי המשנה שאצלנו היום הם כדברי המקרא בצמם, מפני שחכמי המשנה קבלו הלשון מפי רואה הספרים הראשונים אשר היו טרם גלותינו ונפסדו ממנו עכ"ל. וכן נראה מדברי הרמב"ם ז"ל בפירוש המשניות ריש מס' תרומות, במה שיש מקשין על לשון המשנה, שאין זה קרשיא, כי הם שמעו הלשון יעיי"ש. וכן נראה בספר הכוזרי. ומשמע מזה שעוד בימי התנאים נשכח הלשון, אלא שהתנאים היה להם קבלה מפי רואה בספרים הראשונים טרם שנפסדו.

²⁶ ועיין עוד במגן אברהם (או"ח שלה, יז) בענין חילוק שבין לשון הקודש לשאר לשונות.

²⁷ לשון הפסוק בדברי הימים א' (יב, לג): וּמִבְּנֵי יִשְׁשָׁכָר יוֹדְעֵי בִינָה לְדַעַת מַה יַעֲשֶׂה יִשְׂרָאֵל וגו'.

²⁸ אבל בסדר התפילה שתקנוהו לומר בעל פה, שם שפיר נזכר רק הנס דנצחון המלחמה שהוא העיקר. וכן

צד

[הקדמה ל'שוב קושיא יא-יב]

- היצט לאָמיר צוריקגיין צו דעם.

מיט דעם איז דאָ פאַרענטפערט דעם וואָס די פסיקתא איז גאַרנישט מִזְפִּיר 'דאָס'

[את הנס דפך שמך] (קושיא יא).

און דער מגילת תענית, ער הייבט אָן ביי 'דעם' [נס דפך], און לאָזט אויס ביי

'יענעם' [בחנוכת המזבח] (קושיא יב). -

(ההמשך לזה, באות קא)

צה

ישוב קושיא א, ה

[וישוב קושיא ט (באופן ראשון). והמשך ישוב קושיא י (באופן ראשון)]

באמת על הנס דרות לחוד לא היו קובעין יו"ט, כי היו שכיחים נסים כאלו במקדש וברלעיל. אבל עיקר הו"מ הוא על הנס דנצחון המלחמה שהיה בוה התגברות כח הקדושה בדרך נס, ועל זה נקבע גם יום ראשון ליו"ט

איבערדעם מיין איך טאָקע.

[דהנה] כ'האָב געברענגט פריער (בקושיא י, ובאות נ) דעם מדרש [תנחומא. דלעולם] 'דאָס',

וועגן דעם אַליין [עבור נס דנרות], העט מען נישט גיווען געמאַכט קיין יום טוב, וועגן

דעם [בלבד], וואָרן דאָס איז שכיח געווען אין בית המקדש, ס'איז דאָך אַזוי געווען

קסדר.

צו

דער אָמַת האָט מען דאָס געמאַכט טאָקע [אויף] וואָס אידן זענען ניצול געוואָרן

[מדיד היוונים], טאָקע אויף די מַלְחָמוֹת, מ'האָט עס געמאַכט אויף די מַלְחָמוֹת, און אויף

די חנוכת המזבח^{טז}, טאָקע אויף דעם איז עס געווען געמאַכט [בעיקר, ולכן מזכירין זאת

בעל פה בנוסח על הנסים, וגם בנוסח הנרות הללו. אלא שלא רצו לכתוב זאת בכתובים, ובמשנה. וכן

בגמרא לא כתבו מענין המלחמות, אף שבעל פה נתקן באמת בעיקר על נס דנצחון המלחמה].

צו

[וממילא] הערט זיך אויף די אַלע קְשִׁוִּיֹּת וואָס מ'פרעגט פונעם ערשטן טאָג, [אז]

ס'איז געווען [נאָר] זיבן טאָג (קושיא ט). [כי יום ראשון הוא על נס דנצחון המלחמה שהיא העיקר,

וכתירין הפרי חדש].

צח

אלא שמכל מקום ראו להעלים עיקר הענין, מטעם האמור שלא יבואו לדורות לעשות מלחמה

איי פאַרוואָס מ'האָט דעם איבעריגע מעלִים געוועזן [ענין נצחון המלחמה, מהמשנה

וגמרא, וכמו שהקשה המפרשים על תירוצי הפרי חדש], דאָס איז שוין געווען פאַר דעם טעם

[האמור, ווייל] מ'האָט זיך געלערנט פון די כתבי הקודש אַז מ'דאַרף דאָס נישט צו

שרייבן^ה.

בנוסח הנרות הללו מזכירין גם "ועל המלחמות", לפי שזה עיקר הישועה והנס בשעתו. אלא שלא רצו לכתוב זאת להדיא, ולעשות מזה עיקר לדורות. ולכן גם כן באופן עשיית הזכר לדורות תקנו רק להדליק נר חנוכה דייקא. ולהלן יתבאר האיך שגם הנס דנרות הוא הוראה על נס דנצחון המלחמה, שהיה זה מן השמים וברצון ה'.

^{טז} שעל זה גופא היתה גם המלחמה, שהיוונים רצו לבטל עבודת בית המקדש, ועיקר הישועה של הנצחון היה בעת שנכנסו הכהנים למקדש בכ"ה כסלו, והתחילו לחנך את המזבח, ולטהר את המקדש. [והמשך המלחמות נמשך גם אחר כך, עד שנצחום לגמרי].

^ה ועיין עוד בדברי רבינו בליל ו' דחנוכה תשי"ד [לשון קדשו קונטרס מו, ובדברי יואל לחנוכה אות קנח], שהוסיף רבינו עוד טעם נפלא על מה שנס חנוכה לא ניתן לכתוב.

צט

ולכן תקנו את הו"ט במצות הדלקת הנרות, כדי שיתלו הדבר בענין הנס דנרות. חזק שיהי באמת היה גם בנרות
[און] איבערדעם האָט מען אָנגעהאַנגען [את קביעות הו"ט] אין די נרות [שתקנו לעשות
הזכר רק על ידי מצות הדלקת נרות. מכאן ב' טעמים דלהלן].
א ווייל דער אַמט איז דאָך טאַקע אַזוי געוועזן [שנעשה אָז נס בנרות המנורה, ובזה אין
שום חשש שילמדו מזה לדורות].

ק

ועוד שמכאן הנס דנרות ראו אות הסכמה מן השמים, להבין גם על הנס דנצחון המלחמה שהיה זה ברצון הקב"ה
ב [און אויסערדעם איז דאָס טאַקע דער אַמט [גם זכר לענין המלחמה, ווייל] טאַקע די
נרות [מה שנעשה בהם נס] האָבן געוויזן אַז ס'איז לָרצון פֿון הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ [גם נצחון מלחמה],
אַז ס'איז לָרצון געוועזן^ט, אַז די מַלְחָמוֹת דאָס איז געווען דעמאָלטס לָרצון, אַז
מ'האָט געוויזן [מִן הַשָּׁמַיִם] אַז ס'געשעט אַזאַ נס מיט נִרְוֹת.
און אַז מ'איז בְּכַח געוועזן דערנאָכדעם [אַז] מ'האָט געקאַנט מְחַנֵּךְ זיין דעם בֵּית
הַמִּקְדָּשׁ.

קא

הקדמה לישוב קושיא יא-יב, ולישוב קושיא ט (באופן שני)
ואפשר עוד באופן אחר, דעיקר הו"ט נקבע על חנוכה המזבח כמבואר
בפסיקתא ובמגילת תענית, ושהוא מקושר עם הנס דנרות כמבואר בגמרא
נאָר ס'קאָן זיין אפשר [לבאר עוד באופן אחר, דעיקר הו"ט נקבע עבור חנוכה המזבח, ובזה
נבוא ליישב] מ'זאָל דאָ 'צוזאַמשפּאַנען' די ביידע זאַכן, די פּסיקתא [דמיירי מענין חנוכה
המקדש], מיט דעם מגילת תענית [וואָס] ער הייבט אָן מיט די נרות און לאָזט אויס מיט
די חֲנוּכָּה [של מזבח ומקדש]. (קושיא יא-יב).

קב

דהנה לכאורה למעם הר"ן ששהו ח' ימים בעשיית השמן, צריך באמת טעם
למה הוצרכו להשהות כל כך בעשיית השמן, ולא עשאוהו ביום אחד
אפשר קען זיין על פי פֿשטות. [וואָרן] לעולם מ'פרעגט דאָך די קִשְׁיָא פאַרוואָס
האָט מען געדאַרפט די אַכט טאָג. זאָגט דאָך דער ר"ן³, [דהטעם ווייל] ס'האָט
געדייערט אַכט טאָג [אַז] מ'זאָל דאָס 'ברענגען' [שמן טהור מחדש].
[וקשה] וואָס עפעס, מאָן מ'פֿיס^{3א}, פונקט האָט געדייערט אַכט טאָג?
[וואס בשביל ההליכה וחזרה, אחתי קשה] וואָס האָט מען געמוזט עס האַלטן דעם מָקוֹם
עֲשִׂית הַשֶּׁמֶן 'ווייט' [ממקום המקדש. והלא] למשל ס'איז דאָך געווען די אוֹצְרוֹת^{3ב} [שבמקדש,
שהיו רגילין להצניע שם כל צרכי המקדש], ס'איז געווען [שמונים גם במקומות הסמוכים לבית המקדש].
נו מאָן מ'פֿיס [שהוצרכו להשהות בזה ח' ימים]^{3ב}.

^{3א} אף שהלכו בלא אורים ותומים, רק ברוח הקודש.

^{3ב} בר"ן [על הרי"ף, שבת כא: ד"ה מאי חנוכה]: ומשום הכי היו שמנה ימים, מפני שהיה להם שמן טהור רחוק ארבעה ימים, והוצרכו שמנה ימים בין הליכה וחזרה.

^{3א} לשון המורגל בספרי הראשונים והפוסקים. ומקורו מלשון הגמרא בשבת (לב). מי מִפִּיס, ופירש רש"י: מי מִפִּיס. מי מטיל גורל להבחין ולהודיע וכו'. [והוא מלשון הטלת 'פיס' דפירושו גורל].

^{3ב} כמבואר במשנה שקלים (פרק ה) ומדות (פרק ב ופרק ה). ועיין שם (מדות ב, ה) דבלשכה שבקרן מעֲרֵבִית דְרוֹמִית שם היו נותנין יָין וְשֶׁמֶן, והיתה נקראת לְשֶׁכֶת בֵּית שְׁמִנְיָה.

^{3ב} וכענין זה דקדק הב"ח [א"ח סימן תרע] על דברי הר"ן, ומתריך לפי דרכו וז"ל: ולא קשה אם כן יעשו הטהורים

קד

אמנם אפשר לקשר מעם הר"ן, עם מעם אחר שהביא הבית יוסף, שהוצרכו לשחות ז' ימים להזאת אפר פרה, ובוה יובן גם למה שהו בעשיית השמן ח' ימים

[נאָר] קען זיין אפשר אזוי.

[דהנה] לריט איין פֿשט זאָגט דאָרט דער בית יוסף, דער בית יוסף¹², און דער מזרחי¹³, אַז ווייל זיי זענען טַמא געווען [הכהנים ועושי השמן], האָבן זיי געדאַרפט האָבן זיבן טאַג [להזות עליהם אפר פרה בשלישי ובשביעי], – דער רמב"ם זאָגט [עס] אויך [כעין זה]¹⁴, – זיבן טאַג [כדי] ער זאָל זיך מטהר זיין.

קד

דהנה באמת רוב הכהנים נטמאו במת, ורק מקצתם נשארו טהורים. ואותן הטהורים הוצרכו לעסוק בתיוקן המזבח והמקדש, כי לענין תיוקן הבית לא אמרנו טומאה הותרה בציבור, ולכן לא יכלו הם לעסוק בעשיית השמן, אלא שבעשיית השמן שפיר יכלו הטמאים לעסוק בזה משום טומאה הותרה בציבור, אלא יען שנעשה להם גם שדלק הפך שמונה ימים, שוב לא הוצרכו להתעסק עדיין בעשיית שמן, עד שנותרו גם כהנים הטמאים, והם עסקו בעשיית השמן

נו קען זיין אפשר אזוי.

ס'איז דאָך געווען ווייניג [כהנים] טהורים, און די וואָס זענען געבליבן די טהורים, די האָבן דאָך געמוזט עוסיק זיין [בתיוקן הבית] דאָרטן ביים בית המקדש¹⁵. [שהרי] אויפן אַרבעטן האָט מען דאָך אויך געברויכט האָבן כהנים טהורים, וואָרן אַ טמא איז דאָך אסור ליכנס [במקדש] געווען, [און] דעס איז דאָך נישטאמאָל הותרה בציבור, דעס [אַז] מ'זאָל אַרבעטן אין בית המקדש, [שהרי] דער טומאה הותרה בציבור איז נאָר געזאָגט אויף אַ קרבן¹⁶.

גם כן שמן, דאפשר שלא היו בקיאים בעשיית שמן כשר למנוחה. וכן צריך לומר להר"ן שכתב שהיה להם שמן טהור והוצרכו שמונה ימים בין הליכה וחזרה, דקשיא גם כן דהיה להם לעשות שמן מיד. אלא צריך לומר שלא היו בקיאים בעשייתו.

¹² בבית יוסף (או"ח סימן תרע): והטעם שהוצרכו להדליק שמונה ימים מאותו פך, מפני שכל ישראל היו בחזקת טמאי מתים, ואי אפשר להתקין שמן טהור עד שיעברו עליהם שבעה ימים מיום טומאתם, ויום אחד לכתשת הזיתים ותיקונם, להוציא מהם שמן טהור. והר"ן כתב שהיה להם שמן טהור רחוק ארבעה ימים, והוצרכו שמונה ימים בין הליכה וחזרה.

¹³ בבבאורי הרא"ם על הסמ"ג (הל' חנוכה) איתא שם כלשון המובא בבית יוסף, ודברי הבית יוסף הם מלשון הרא"ם, אלא שהרא"ם הוסיף בסוף דבריו בזה"ל: כדכתב הרמב"ם ז"ל [ונכמובא להלן לשון הרמב"ם, והיינו שהרא"ם מפרש כן גם בכונת הרמב"ם].

¹⁴ ברמב"ם (מגילה וחנוכה ג, א-ב): בבית שני כשמלכו יון גזרו גזרות על ישראל וכו', עד שריחם עליהם אלקי אבותינו והושיעם מידם והצילם, וגברו בני חשמונאי הכהנים הגדולים וכו'. וכשגברו ישראל על אויביהם ואבדום, בחמשה ועשרים בחדש כסלו היה, ונכנסו להיכל ולא מצאו שמן טהור במקדש אלא פך אחד, ולא היה בו להדליק אלא יום אחד בלבד, והדליקו ממנו נרות המערכה שמונה ימים, עד שכתשו זיתים והוציאו שמן טהור. ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו שמונת הימים האלו – שתחלתן מליל חמשה ועשרים בכסלו – ימי שמחה והלל, ומדליקין בהן הנרות בערב על פתחי הבתים בכל לילה ולילה משמונת הלילות, להראות ולגלות הנס, וימים אלו הן הנקראין חנוכה.

ועיין בפרי חדש (או"ח תרע, א) שמפרש כן בכונת הרמב"ם, וז"ל: והטעם שהוצרכו להדליק ח' ימים לא פחות ולא יותר, הוא שהיו טמאים לנפש אדם, והיו צריכין להמתין ז' ימים מיום טומאתם ויום אחד לכתוש הזיתים להוציא מהן שמן טהור, וכדכתב הרמב"ם ז"ל.

¹⁵ ועיין בדברי יואל לחנוכה (אות קג ד"ה ולדרכינו, מליל ח' תשי"ז) בשם האור זרוע (סימן שכא).

¹⁶ ועיין זה באורך בדברי יואל לחנוכה (אות פז), מליל ז' דחנוכה תשכ"ג. והביא שם שלאחר מכן ראה שכן כתב בשו"ת מראה יחזקאל (בסוף הספר). – ועיין עוד בדברי יואל שם (אות מז, ואת קכ קכא), ובליל ח' דחנוכה תשכ"ד (לשון קדשו קונטרס פב).

[און] אויף דעם [על הדלקת המנורה שזה אכן שפיר הותרה בטומאה]^ט איז דאך [שוין] געוועזן דער עיקר הגם [של ריבוי השמן, כדי שיוכלו להדליק בטהרה].
[קומט אויס] האָבן דאָך די אַלע כהנים [טהורים], וויפיל מ'האָט געטראָפֿן, ווער ס'איז נאָך געבליבן [טהור, שהרי רובם] זיי זענען דאָך אַלע נטמא געוואָרן אין די מלחמה, און די וואָס זענען געבליבן טהורים האָט מען דאָך זיי געברויכט האָבן, האָט מען זיי נישט געקענט שיקן מאַכן [נייע אויל], זיי זאָלן זיך מתעסק זיין מיטן שָמֶן, וואָרן זיי האָבן געברויכט אַרבעטן אויף דעם [על תיקון הבית. ולכן] האָט מען געמוזט וואַרטן אַכט טאָג [לטהר כהנים אחרים שנטמאו, והם יעשו השמן ביום ה'].

קה

קומט דאָך אויס, האָט מען נישט געקאָנט אַרבעטן אויף קיין שָמֶן טהור [טרם יום השמיני], ווייל מ'האָט געמוזט [נוצן די טהורים אויף] מַחֲנֵךְ זיין דעם בֵּית הַמִּקְדָּשׁ. און צוליב דעם איז געוואָרן דאָס גַם [של ריבוי השמן] ווייל צוליב דעם האָט געדויערט אַכט טאָג ביז מ'האָט געהאַט שָמֶן.

קו

קאָן זיין אַזוי. שָמֶן העט מען גיווען [לעולם] געקאָנט האָבן דעם ערשטן טאָג, [אם לא היו הטהורים מתעסקים בחנוכה המזבח רק בעשיית השמן].
נאָר ווייל ס'איז געשען דעם גַם מיטן שָמֶן [ולזה לא הוצרכו עדיין לשמן חדש], האָט מען געקענט עוֹסֵק זיין אין דעם חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ.
איבערדעם איז דאָס האַ בְּהָא תִּלְיָא [גם השמן בחנוכה המזבח].

קו

ישוב קושיא ט (באופן שני)

וממילא לא קשה למה קבעו גם יום הראשון, כי הח' ימים הם על שם חנוכה המזבח כמבואר במגילת תענית
איבערדעם איז טאָקע, דער [יום טוב] חֲנוּכָּה איז ווייל מ'האָט מַחֲנֵךְ געווען דעם מזבח, אַזוי ווי דער מדרש זאָגט דאָך אַזוי^פ, [אז] ס'איז אויך [געווען דייקא] דעמאָלטס, אַז ס'איז פֿאַרְבִּלִיבן [נשמר יום זה לחנוכה המזבח], ווייל ס'איז געווען [בימי משה] ס'איז פֿאַרטיג געוואָרן [דער משכן וכליו] בכ"ה בכסלו, און מ'האָט דאָך געוואַרט אויף ניסן, האָט מִתְרַעַם געווען דער טאָג [כ"ה כסלו], האָט מען אים צוגעזאָגט אַז מ'וועט אים [משלים זיין] בימי חשמונאים.

קה

און אויף 'דעם' [על חנוכה המזבח] איז געווען דער יום טוב.
און די אַכט טאָג זענען אויף דעם.

^ט ו"ל הרמב"ם (תמידין ומוספין ג, ט): והדלקת הנרות דוחה את השבת ואת הטומאה, כקרבנות שקבוע להן זמן, שנאמר (תצוה כז, כ. אמור כד, ב) לְהַעֲלֹת נֵר תָמִיד.

ועיין עוד בפרי חדש (אורח שם) מה שכתב לפי דרכו וז"ל: והני טומאות [דויבה ועכו"ם] לא הותרו בצבור, אבל טומאת מת דחווה היא בציבור לגבי הדלקת נרות, וכמו שכתב הרמב"ם וכו', ודבר ברור הוא שזהו דוקא טומאת מת. ומיהו עשיית השמן שהוא ממכשירי הדלקה אינו דוחה את הטומאה, דומיא דמכשירי מילה, וכמ"ש הרא"ם ז"ל. ויש לחלק ממנו לשמן, דאי לאו הכי איך עשו המנורה.

^פ בפסיקתא רבתי (פרשה ו, ה): בעשרים וחמשה בכסליו נגמרה מלאכת המשכן, ועשה מקופל עד אחד בניסן, שהקימו משה אחד בניסן, כמה שכתוב (פקודי מ, ב) בְּיוֹם הַחֲדָשׁ הִרְאִשׁוּן בְּאֶחָד לַחֲדָשׁ תָּקִים אֶת מִשְׁכַּן אֱהֵל מוֹעֵד וכו', ומעתה הפסיד כסליו שנגמרה מלאכה בו וכו', אמר הקב"ה עלי לשלם לו, מה שילם לו הקב"ה, חנוכה בית חשמונאי. [נהובא זה לענין הלכה במגן אברהם (תרע, ג) וטורי זהב (תרפד, א)].

קט

ומה שקבעוהו בהדלקת נרות, הוא יען כי מהננס דגרות בריבוי השמן, ראו אות מן השמים, כי יפה עשו כמה ששהו ולא עשו שמן חדש באלו הימים ע"י כהנים טהורים, כדי שיוכלו לעסוק בחנוכה המזבח והמקדש באלו הימים

און געזענן האָט מען [מהננס דריבוי השמן] אַ סײַע מן הַשָּׁמַיִם [דערצו], אַז דאָס ברויך אַזוי צו זיין, אַז מ'ברויך אַרבעטן די אַכט טאָג אינעם [חנוכה] מזבח [ולא בעשיית שמן חדש], און אַז ס'איז אַלעס לִרְצוֹן, האָט מען געהאַט [סימן והוראה על זה] ווען די נרות האָבן געוויזן דעם סימן, אַז הקדוש ברוך הוא האָט אויפגעהאַלטן [עשיית השמן, כדי שיוכלו לעסוק מיד בתיקון חנוכה המזבח].

קי

והוא כעין שמצינו שהמתינה שכניה ו' ימים מפני כבודו של מרים, כמו כן בכאן לכבודם של הכהנים מחנכי המקדש, המתינו מן השמים בעשיית הנס עד שעשו שמן חדש בטהרה

[והוא כעין] אַזוי ווי ס'שטייט ^{קא} [בין] וְהָעָם לֹא נָסַע עַד הָאֶסְפָּה מִרְיָם, [בהעלותך יב, טו], [שהיה בזה סימן מן השמים, אַז] מ'האָט לִכְבוֹדָהּ געוואַרט. [וכמו כן בכאן], לִכְבוֹדֶן פֿון די כהנים, פֿון די וואָס זיי האָבן מְחַנֵּף געווען דעם בית המקדש, האָט מען געוואַרט מיטן שמן.

קיא

והרי באמת היו חייבין לעשות שמן חדש מיד, אלא שעל ידי הנס ראו שיוכלין להמתין עוד עד גמר חנוכה המזבח [וואָרן] לכאורה אַז מ'האָט געקענט האָבן פריער [שמן חדש ע"י הכהנים שנשארו טהורים], ובפרט אַז ס'איז אין סומכין על הַנֶּסֶךְ, איז דאָךְ אין סומכין אַז ס'זאל ברענען אַכט טאָג. דאָרף מען [ווען] זען צו 'מאַכן' [שמן חדש תיכף ומיד]. אָבער [כשראו הנס ביום ראשון] האָט מען אָבער געוויזן [מן השמים] אַז ס'איז [לרצון], האָט הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא געוויזן אַז ס'איז לִרְצוֹן 'די' עֲבוּדָה פֿונעם חִינוּךְ הַמִּזְבֵּחַ, אַז כָּאָט שג' ס'איז געווען אַ טירחא כלפי מעלה [לעשות נס שלא כטבע].

קיב

ישוב קושיא י' (לאופן השני)

ולא קשה ממה שהיה כמה פעמים נסים כאלו במקדש, כי שם היה הנס עבור שלא עשו הויתים שמן, אבל בכאן הויתים עשו שמן, אלא שהוראו להם חיבה יתירה להמתין עבור כבודם של הכהנים טהורים, מחנכי המקדש [ולכן אינו דומה למה שהיה נסים כאלו בימי ר' חנינא סגן הכהנים, שהרין דעמאָלטס האָט עס געברענט ווייל מ'האָט נישט געהאַט [קין] יִיתִים, ואם כן היה הנס 'לצורך'], אָבער [עכשיו] מ'האָט דאָךְ געקענט האָבן [שמן חדש ע"י הכהנים שנשארו טהורים], ס'איז געווען יִיתִים, און מ'האָט געקענט מאַכן, [כי לפי אותה הטעם שבבית יוסף, שהמתינו ח' ימים לצורך הַזָּאת אפר פרה, ולא כטעם הר"ן, פון דעם] זעט דאָךְ אויס אַז ס'איז יא געווען יִיתִים צו מאַכן זָךְ. נאָר וואָס דען, האָט מען געוויזן [מן השמים] לִכְבוֹדֶם [של העוסקים בחנוכה המזבח והמקדש, שעבודתם חביבה אף לעשות נס עבור השמן, כדי שלא יצטרכו הם לעסוק בהשמן].

^{קא} בגמרא סוטה (ט:): מרים המתנה למשה שעה אחת, שנאמר (שמות ב, ד) וַתִּתְצַב אֶחָתָהּ מִרְיָם, לפיכך נתעכבו לה ישראל ז' ימים במדבר, שנאמר וְהָעָם לֹא נָסַע עַד הָאֶסְפָּה מִרְיָם. ובבמדבר רבה (יד, ג): וַיְבֹאוּ מֶלֶךְ הַכֹּהֵן (תהלים כד, ו), א"ר סימון, למה נקרא שמו של הקב"ה מֶלֶךְ הַכֹּהֵן, המלך שהוא חולק כבוד ליראיו. א"ר סימון, כתיב וְהָעָם לֹא נָסַע עַד הָאֶסְפָּה מִרְיָם, מלמד שנתעכב לה הענין. ובתנחומא צו (סימן יג): וְהָעָם לֹא נָסַע עַד הָאֶסְפָּה מִרְיָם, כבוד זה חלק לה המקום, בשביל שעה אחת שנתעכבה למשה כשהושלך ליאור, שנאמר וַתִּתְצַב אֶחָתָהּ מִרְיָם, היא עכבה שעה אחת, וכל ישראל עכבו בשבילה ז' ימים.

^{קב} כמבואר בגמרא שבת (לב), ובירושלמי יומא (פ"א, ה"ד).

קיג

ישוב קושיא יא-יב

ונמצא שאין סתירה בין הגמרא והפסיקתא ומגילת תענית, כי הכל הא ברא תליא, כי הנס דנרות היתה הוראה על חביבות חנוכה המזבח. אלא שבגמרא נקטו חלק הנס דנרות, ובפסיקתא נקטו חלק החנוכה המזבח, ובמגילת תענית נקטו ב' הענינים אהרדי, שהתחיל בנס דנרות, ומסיים בחנוכה המזבח

איבערדעם זענען די אלע דריי זאכן אַמַת:

א [די פסיקתא, ער לאַזט אויס^ק [דעם נס הנרות] און שטעלט עס אויף די חנוכה [של המזבח]. ער לאַזט 'דאָס' אַרויס.

ב [און די גמרא כאַפּט אָן 'דעס' [נס הנרות בלבד].

ווייל דער אַמַת איז דאָך אַז דאָס האָט געוויזן, דאָס איז געוועזן דער סימן. און [בצירוף ווייל] זיי האָבן נישט געוואָלט מַזְכִּיר זיין עפעס אַנדערש [גם חנוכה המזבח שאינו נוגע עתה לדינא], און אַרויסלאָזן די מַלְחָמוֹת.

ג [און אין מגילת תענית הייבט ער אָן ביי דעם [בנס הנרות], ווייל דאָס איז דער עיקר [הנוגע לדורות, און] צום סוף לאַזט ער אויס^ק [מיטן חנוכה המזבח], ווייל דער אַמַת דער עיקר [קביעות היו"ט] איז געווען אויף די חנוכה [חנוכה המזבח], ווייל דער עיקר איז נישט געווען וועגן דעם [נס הנרות מצד עצמן], דער עיקר איז טאַקע נישט געווען וועגן דעם, וועגן דעם נס וואָס ס'איז געווען אין די נרות, [נאָר] ס'איז טאַקע געווען וועגן דער חנוכה.

אַבער דאָס איז אַלעס .. [איין מַכְנֵן. ותקנו לעשות הזכר בהדלקת נרות, כי הוא הסימן שכל זה היה לרצון לפני הקב"ה, והכל נעשה ברוח הקודש והסכימו לזה מן השמים].

איבערדעם איז די אלע דריי זאכן זענען אַמַת, און דאָס אַלעס איז האַ בְּהָא תְּלִיא.

קיד

ישוב קושיא ו (בג' אופנים)

ומהאי טעמא מזכירין בחנוכה גם מה שעשו ישראל אחר כך, שהרי צריכין להוכיח ענין חנוכה המזבח, שעל זה נקבע היו"ט. משא"כ בפורים שנקבע היו"ט רק על הנס שעשה הקב"ה, מני להוכיח רק נס הישועה

איבערדעם איז רעכט וואָס מ'זאָגט וְאַחֲרֵי כֵן בָּאוּ בְּנֵיהֶּ, [מה שאין כן בפורים].

א [ווייל ביי פורים, [ווען] ס'איז געשען דאָס נס וְתָלוּ אוֹתוֹ וְאֵת בְּנֵיו עַל הָעֵץ, [איז] הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אַלִּיין האָט געטאַן, [און] ס'איז נישט געווען בִּידֵי אָדָם, איז אַ פְּשִׁיטוֹת אַז דאָס דאַרף מען נישט צו דערציילן וואָס ס'האָט זיך געטון [דערנאָך דורך אידן].

[אַבער] דאָ אַט, אַז ער וועט דערציילן [נאָר אַז] ס'איז געווען מִסֶּרֶת גְּבוּרִים בִּידֵי חֲלָשִׁים וְרַבִּים בִּידֵי מַעֲשִׂים, [און] ער וויל דאָך ביי דעם [אַלִּיין] נישט 'בלייבן' [וכההמשך הלכן באות קטז].

קטו

וועד, כדי לבאר הטעם למה עשו ח' ימים, שהוא עבור חנוכה המזבח

ב [און] אויסערדעם, דערנאָכדעם [צריך גם לבאר] וואָס עפעס, פאַרוואָס איז דאָס אַכט טאָג^ק, [וואָס] די אַכט טאָג זענען דאָך געווען וועגן דער 'חנוכה'.

היצט אַז ער וועט נישט דערציילן דעם, אַז אידן זענען געקומען [לדביר בִּיתָךְ]

^ק פירוש: שמדלג.

^ק פירוש: שמסיים.

^ק מה שאין כן בפורים שהוא רק יום אחד.

וְטַהֲרוּ אֶת מִקְדָּשְׁךָ, וְהִדְלִיקוּ נֵרוֹת, וּפָנּוּ אֶת הַיֵּכַל קִדְשֶׁךָ, אִיז דָּאךְ נִישְׁטאַ ווייטער קיין טַעם אויף די אַכט טאַג. וואָרן ער זאָגט דאָך אין מגילת תענית, זאָגט ער דאָך אַזוי אַרויס בפירוש [אז] דער טעם פון די אַכט טאַג [איז] ווייל זיי האָבן דאָרט געהאַט צו אַרבעטן אַכט טאַג. [וממילא] אַז ער וועט נישט ברענגען דעם וואָס זיי האָבן געהאַט דאָרט [לעסוק בתיקון וטהרת ההיכל], זאָגט ער דאָך נישט דעם 'גאַנצן' טעם.

קטו

ועוד, כדי שלא להשאיר בענין נצחון המלחמה לחור, כדי שלא ילמוד מזה לדורות [ג] און אויסערדעם [ווייל] ער וויל דאָך נישט 'בלייבן' ביי די מלחמה (כדלעיל באות קיד). נאָר מ'האַט עס געמוזט אַריינשטעלן אין שְׁבַח [דעם ענין נצחון המלחמה], מ'זאָל לויבן דעם באַשעפער אויף דעם וואָס ס'איז געווען, [שזה היה עיקר תוקף הישועה]. אָבער די אַלע זאַכן^ק האָבן געוויזן אַז ס'איז געווען פון הקדוש ברוך הוא [גם] נצחון המלחמה. בכדי^ק מ'זאָל זיך נישט טועה זיין אַז ס'איז געווען אַן 'אייגענע' גבורה. אַזוי ווי ער זאָגט דאָ אַט^ק [האזינו לב, כח-ל] לו חֲכָמוֹ יִשְׁפְּלוּ וגו', כִּי גוֹי אֶבֶד עֲצוֹת הָמָּה וגו', אַזוי ווי דער פסוק רעכנט אויס אֵיכָּה יִרְדָּף אֶחָד אֶלֶף וגו' [אם לא כִּי צוֹרֵם מִכֶּרֶם וְהָ הִסְגִּירָם. ואפילו בעת צרה לישראל. וכל שכן בעת ישועת ישראל מיד אויביהם].

קיז

ישוב הקושיות בנוסח הנרות הללו

ישוב קושיא ב-ג (לאופן השני דלעיל)

מוזכרין לומר על יְדֵי כְהֻנָּה קְדוֹשִׁים, וקאי על ענין חנוכה המזבח שנעשה על ידם, שעל זה נקבע הו"ט איבערדעם קאָן זיין [הכוונה בנוסח הנרות הללו]. [דהנה] על כל פנים הַיּוֹצֵא לָנוּ מִזֶּה, אַז ס'איז טאַקע געווען דורך די עֲבוֹדַת הַכְהֻנִּים, דאָס איז געווען דאָס חֲשִׁיבוֹת [החנוכה המזבח, ומה שהראה הקב"ה ע"י הנס שהיה הכל לרצון לפניו], און דעם האָט געברענגט, [אַז] מהאי טעמא איז געווען די אַכט טאַג. [ולכן] אנו מוזכרין לומר 'על יְדֵי כְהֻנָּה קְדוֹשִׁים', שהם הכהנים הטהורים שעסקו בטהרת וקדושת המקדש, כדי לרמוז שעל זה הוא עיקר הו"ט].

קכ

ישוב קושיא ב-ג (לאופן הראשון דלעיל)

או לרמוז על הנס דנצחון המלחמה, שערכו הכהנים, וכאופן הראשון שעל זה נקבע הו"ט [וכן לאופן הראשון דעיקר הו"ט הוא על הנס דנצחון המלחמה, שזה היה על ידי עסק הכהנים, לכן מוזכרין לומר 'על יְדֵי כְהֻנָּה קְדוֹשִׁים', כדי לרמוז של זה הוא עיקר הו"ט, ולא על הנס דנרות בעצם, שה היה שכית במקדש (וכדלעיל באות שאחר זה)].

קכט

ישוב קושיא א (לאופן הראשון דלעיל)

ואתי שפיר גם מה שמוזכרין על המלחמות, אף שלא נזכר בנמרא איבערדעם איז רעכט וואָס מ'זאָגט. הַנֵּרוֹת הָלְלוּ אָנוּ מִדְּלִיקִין עַל 'הַנְּסִים' [דהנרות], און וְעַל 'הַמְּלַחְמוֹת' שְׁעָשִׂיתָ

^{קי} הנס דנרות, וחנוכה המקדש.

^{קי} בהלשון 'דא', נראה הכוונה דהוא בהפסוקים שהזכרנו כאן לעיל (באות נב).

לְאִבּוֹתֵינוּ בַּיָּמִים הָהֵם בְּזֶמֶן הַזֶּה. טָאָקע אויף די מַלְחָמוֹת הָאָט מען עס קובע געווען [לעשות (זוכר) אויף די נְרוֹת, מִזְאָל וויסן אַז נישט דאָס איז דער עיקר, נישט דאָס איז דער עיקר נְחֵמַת יִשְׂרָאֵל] [ולא יבואו לעשות כן לדורות, נאָר] דער עיקר [לדורות] איז דאָס, די הַדְלָקַת הַנְּרוֹת .. [שהנס דנרות היו הוראה] הָאָט געוויזן אויף די מַלְחָמוֹת [שהיו] עַל יְדֵי כֹהֲנֵי הַקְּדוּשִׁים, [שגם זה היה לרצון לה', וזה היה עיקר הישועה בשעתו].

ישוב קושיא ד (לב' אופנים דלעיל) ^{קב}

וועל וז מסימין, דלפי שגשעה על ידי הכהנים, דהיינו נצחון המלחמה, או חנוכה המזבח, מהאי טעמא וְכָל מִצְוֹת 'שְׁמוֹנֶת' יָמֵי חֲנוּכָּה, וכמבואר לעיל לב' האופנים בשוב קושיית הבית יוסף [און] מֵהָאֵי טַעְמָא איז וְכָל מִצְוֹת 'שְׁמוֹנֶת' יָמֵי חֲנוּכָּה, איבערדעם זענען טָאָקע די אַכט טָאָג, ווייל ס'איז געווען אויף די עבודת הכהנים [בתיקון הבית והמזבח. ולאופן הראשון במה שהכהנים עסקו בנצחון המלחמה].
וואָרן ווען נישט, איז דאָך דאָ די קשיא פון בית יוסף, ס'איז דאָך נאָר זיבן טָאָג [געווען דער נס].

[אָבער] אַז דאָס איז געווען עַל יְדֵי הַכֹּהֲנִים [שהוצרכו לעסוק בתיקון הבית, או בנצחון המלחמה], מהאי טעמא איז טָאָקע וְכָל מִצְוֹת 'שְׁמוֹנֶת' יָמֵי חֲנוּכָּה. איז זייער גוט [כל ההמשך].

ישוב קושיא זו - קושיית היערות דבש ^{קכא}

נאָר איך וועל צוקומען צו דעם וואָס איך האָב געזאָגט [על דברי הגמרא] אָסְתָּר [נמשלה אל] שָׁחַר, [מה שחר סוף "הלילה" אף אָסְתָּר] סוף כל הנסים, [דעל זה הקשה היערות דבש דהיה לו לדמותו לסוף היום, ולא לסוף הלילה].

לפי האמור לעיל, הרי בפורים היתה הנס על ידי התגברות כח הקדושה, והוא מעין מה שהיה לעתיד. מה שאין בחנוכה היתה בדרך מלחמה שבפעולת בני אדם [אמנם לדרכינו] איבערדעם דאָס קאָן זיין [וואָס] ער זאָגט [אף אָסְתָּר] סוף כל הנסים, קען זיין דאָס הָאָט מען געוויזן מיט דעם, ווי דער רמב"ם זאָגט ^{טא} אַז צו דעם מַלְךְ הַמְּשִׁיחַ, מ'וועט האָבן הַתְּבַטְלוֹת [אליו כל האומות (וכדלעיל באות פג)]. און אַזוי איז דאָך געוועזן פּוֹרִים אויכעט, אַז אַחֲשֵׁרוֹשׁ אַלִּיין איז צאָמגעפּאַלן [לפני אָסְתָּר ובקשתה].
[נאָר] פּוֹרִים איז עס נאָר געווען אויף אַזאָ אופן, און דעמאָלטס וועט עס זיין אויף אַ העכערן אופן, דאָס שמועסט מען דאָך נישט. [כי הגאולה דפורים] דאָס איז דאָך נאָר געווען ביז דערווייל, אַ פִּקִּידָה, [ולעתיד יהא גאולה גמורה וישועה שלימה].
אָבער דעמאָלטס איז דאָס אויך געווען [באופן כזה] אַז דער פֶּחַ הַקְּדוּשָׁה איז געוועזן [שטאַרק, עד שנבהלו כל האומות] ^{קכ}. [וכדלעיל באות עט].
דער נְשִׂאוֹת חַן פון אָסְתָּר [בעיני אַחֲשֵׁרוֹשׁ] איז דאָך אויך געווען אַ פֶּחַ הַקְּדוּשָׁה ^{קט} .. [וכדלעיל באות פ].

^{קכ} וכדכתיב (אסתר ט, ג) וְכָל שָׂרֵי הַמְּדִינֹת וְהָאֶחָד־שָׂדֶר־פָּנִים וְהַפָּחוֹת וְעַשֵׂי הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר לְמֶלֶךְ מְנַשָּׂאִים אֶת הַיְּהוּדִים כִּי נָפַל פַּחַד מַרְדֳּכַי עֲלֵיהֶם. וכתיב (שם ח, יז) וַיָּבִיט מֵעַמִּי הָאֶרֶץ מִתִּיהָדִים כִּי נָפַל פַּחַד הַיְּהוּדִים עֲלֵיהֶם.
^{קט} וְעֵינָיו בַּגְּמָרָא מְגִילָה (יד:): דכתיב (אסתר ה, א) וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַתִּלְבַּשׁ אֶסְתֵּר מַלְכוּת, 'בגדי' מלכות מיבעי ליה, אלא שלבשתה רוח הקודש, כתיב הכא וַתִּלְבַּשׁ, וכתיב התם (דברי הימים א' יב, יט) וַיְרוּחַ לְבָשָׁה אֶת עַמְשִׁי וְגו'.

קב

[מה שאין כן ביי] חנוכה, אז ס'איז געוועזן אז די גבורים האבן לויחם געוועזן, [און] 'דעס' האָט געברענגט די גאולה, [ולא שהגוים נתבטלו ונכנעו לפני כח הקדושה מאליהם].

קב

ולזה דימותו לסוף כל 'הלילה', שזה מורה על סוף זמן הגלות, דהיינו הגאולה העתידה כשיצמח בקורן של ישראל [והגמרא] ער וויל מיר דערציילן [בדרשת הכתוב על אֵילת השחר], אז דו זאָלסט וויסן [אז] ביי די גאולה [העתידה] וועט זיך אויסלאָזן [דער גלות כעין האופן שהיה אצל אסתר], אז דער סוף פונעם 'גלות' וועט זיין אויף דער בחינה וואָס ס'איז געוועזן ביי אַסתר'ן, אז ס'איז געוועזן [אז] למשל אַחשורוש אליין, [וכן] די שונא'י יִשְׂרָאֵל, זענען 'אליינס' בַּטֵּל וּמִבְטָל געוואָרן [לפני כח הקדושה], ס'איז געווען [אזוי] די הַשְׁגָּחַת הַבּוֹרָא ברוך הוא [אז] זיי זענען אליין מבוטל געוואָרן, אָן מִלְחָמוֹת.

קב

איבערדעם זאָגט ער מה שחר סוף כל 'הלילה', [דרומז על] דער סוף פונעם גלות [הדומה ללילה] .. [כך אַסתר היא כעין שיהיה] דער סוף פון די נסים [דהיינו בהגאולה העתידה], דעס וואָס ס'וועט ברעכן דאָס 'גלות', דעס וועט דאָך זיין דער 'סוף' כל הנסים [והגאולות], דער 'סוף' איז דאָך, דאָס ווערט דאָך אָנגערופן [סוף וקץ לכל צרותינו] ..

קב

[וגודל הכנעת והתבטלות האומות לפני כח הקדושה, דאָס וועט זיין דעמאָלט] דער דרך הטבע. ווי דער רמב"ן זאָגט דאָך^פ .. זאָגט ער אזוי, [אז] אין דער טבע וועט זיין אז ס'וועט אַלעס גיין [בלא מלחמות והריגות, ואפילו אצל החיות]^{פא}.

^פ ברמב"ן בחקותי (כו, ו): וְהַשְׁבֵּתִי חֵיהָ רָעָה מִן הָאָרֶץ. על דעת רבי יהודה (תורת כהנים בחקותי שם) שאמר מעבירין מן העולם, הוא כפשוטו, שלא יבואו חיות רעות בארצם, כי בהיות השבע וברכות הטובה והיות הערים מלאות אדם, לא תבאנה חיות בישוב. ועל דעת רבי שמעון (שם) שאמר משביתן שלא זייקו, יאמר והשבתי 'רַעַת החיות' מן הָאָרֶץ. • והוא הנכון, כי תחיה ארץ ישראל בעת קיום המצות, כאשר היה העולם מתחילתו, קודם חטאו של אדם הראשון, אין חיה ורמש ממית אדם, וכמו שאמרו (ברכות לג.) אין ערוד ממית אלא חטא ממית. וזה שאמר הכתוב (שם' יא, ח) וְשָׁעֲשַׁע יוֹנָק עַל חֹר פֶּתֶן, וכן וּפְרָה וְדָב תִּרְעִינָה [וְחָדוּ וְרָבְצוּ יְלִידֵיהֶן] וְאֶרֶץ כְּפָקָר יֵאָכֵל כֶּכֶן (שם, ו), כי לא היה הטרף בחיות הרעות, רק מפני חטאו של אדם, כי נגזר עליו להיות טרף לשניהם, והושם הטרף טבע להם גם לטרוף זו את זו, כידוע כי בטרפם האדם פעם אחת יוסיפו להיות רעים יותר, וכן אמר הכתוב (יחזקאל יט, ג) וְיִלְמַד לַטֶּרֶף טֶרֶף אָדָם אָכֹל. • והנה בבריאתו של עולם נאמר בחיות שנתן להם העשב לאכלה, דכתיב (בראשית א, ו) וְכָל חַיַּת הָאָרֶץ וְכָל עוֹף הַשָּׁמַיִם וְכָל הַרֹמֵשׁ עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר בּוֹ נֶפֶשׁ חַיָּה אֶת כָּל יֶרֶק עֵשֶׂב לֵאכֹלָה, ואמר הכתוב (שם) "וְהָיָה כֵן", כי הוא הטבע אשר הושם בהם לַעֲד. ואחר כך למדו הטרף מפני החטא הממית, כאשר פירשתי. וכשהותר שחיטת בעלי החיים לבני נח אחרי המבול והזהיר על האדם (נח ט, ה) וְאָךְ אֶת דָּמָם לִנְפֹשֹׁתֵיכֶם אֶדְרֹשׁ וְגו' אֶת נֶפֶשׁ הָאָדָם, ולא נפש חיה מיד חיה בחברתה, נשאר על מנהגם לטרוף. ובהיות ארץ ישראל על השלימות, תשבת רעת מנהגם, ויעמדו על הטבע הראשון אשר הושם בהם בעת יצירתם, וכבר הזכרתי מזה בסדר תולדות נח (רמב"ן שם ט, ו). • ועל כן אמר הכתוב על ימי הגאול היוצא מגזע ישי, שישבו השלום בעולם, ויחדל הטרף ורעת הבמה וכל הרמש, כאשר היה בטבעם מתחילה. והכוונה היתה בו על חזקיהו, שביקש הקב"ה לעשותו משיח (סנהדרין צד), ולא עלתה זכותם לכך, ויהיה המעשה על המשמח העתיד לבא.

ועיין גם ברמב"ן נח (ט, ה): מִיָּד כָּל חַיָּה אֶדְרֹשֶׁנּוּ. תמה אני, אם הדרישה כמשמעה, מיד החיה כמו מיד האדם להיות עונש בדבר, ואין בחיה דעת שתענש או שתקבל שכר וכו'. ואולי הדרישה מיד החיה היא שלא תטרף האדם, כי כן שם בטבעם. - וסוד הענין, כי בעת היצירה נתן לאדם אֶת כָּל עֵשֶׂב יֹרֵעַ וְזֶרַע וְאֶת כָּל הָעֵץ אֲשֶׁר בּוֹ פֵרִי עֵץ לֵאכֹלָה, ונתן לחיה אֶת כָּל יֶרֶק עֵשֶׂב לֵאכֹלָה, ואמר הכתוב (בראשית א, ו) וְהָיָה כֵן, כי הוא טבעם ומנהגם. ועתה כאשר אמר באדם שישחוט הבעלי החיים, והושם בטבע או במנהג שיהיו בעלי החיים זה לזה לאכלה, הוצרך לצוות שיהיו שאר בעלי החיים לבני אדם טרף לשניהם, והם ייראו מהם ולא יטרופו בהם. ואמר וְאָךְ אֶת דָּמָם לִנְפֹשֹׁתֵיכֶם, לרמוז דם חיה ידרוש דם חיה מיד חברתה, אם כן נשאר בהם לטרוף זו את זו.

קבו

איז דער סוף כל הנסים וועט זיין דער עצם הגאולה [העתידה].
איבערדעם גלייכט ער צי דעם נס פון אַסְתֶּר'ן צו שָׁחַר [שהיא] סוף כל הלילה',
ווייל 'דעס' [באופן כזה] וועט זיין דער סוף כל הלילה [שהיא הגאולה העתידה. און] לאפוקי
נישט אַזוי [ווי ביי חנוכה].

קבח

אלא שבגמרא הקשו על זה מחנוכה, ועל זה תירצו כי נס חנוכה לא ניתן לכתוב, והטעם הוא כאמור לעיל לפי
שנעשה בדרך מלחמה ולא רצו שילמדו מזה לעשות פעולות בשר ודם, ואם כן לא דמי נס חנוכה לסוף כל הלילה
דהיינו הגאולה העתידה
[נאָר מתחילה] פרעגט די גמרא [והלא] ס'איז דאָך דאָ [דער] נֶס חֲנוּכָּה, זאָגט דאָך די
גמרא. [וכוונת הקושיא לפי מובן הפשוט], איי ס'איז דאָ נֶס חֲנוּכָּה, איז דאָך נישט אַזוי ווי
ביי אַסְתֶּר'ן, [והיינו דקשה כן] ווי קענסטו זאָגן אַז ס'איז [אַ בחינה פון] סוף פונעם גָלוּת,
ס'איז דאָך דאָ [נאָך] אַ שפּעטערער נס [אשר הוצרכו אז לישועה מן הצרות].
זאָגט אָבער די גמרא [נס חֲנוּכָּה לא ניתן לכתוב, ורצה לומר כי] מהאי טעמא איז עס
טאָקע לא ניתן לכתוב, ווייל נישט דאָס וועט זיין דער סוף [כל הלילה, היינו שאינו דומה
לכחינה גאולה העתידה], ווייל דער סוף כל הנסים מיט די גאָולָה [שלימה] וועט זיין אויף
דער בחינה אַזוי ווי ס'איז געוועזן דעמאָלטס [על ידי אַסְתֶּר המלכה], אַזוי ווי ס'איז
געווען בִּימֵי אַחֲשֵׁרֹשׁ [שכולם נכנעו מעצמם מפחד ה' וגודל כח הקדושה].

קבט

ברכת הקודש

דער אייבירשטער זאָל העלפן:

מ'זאָל די זְכִיָּה האָבן טאָקע בְּמִהְרָה, שוין צו זען די יְשׁוּעַת יִשְׂרָאֵל.
און 'אויפאמאָל' זאָל מען דערלייכט ווערן.

דאָס איז [דאָך] געווען דער כֹּחַ פון די נְרוֹת, [אז] ס'האָט מאַיר עֵינֵי יִשְׂרָאֵל געווען,
און מ'האָט געזען דעם אָמֶת.

און דער נִצְחוֹן וואָס אידן זענען געהאָלפן געוואָרן, מ'איז נִיצוֹל געוואָרן מִכָּל
צָרָה וְצוּקָה.

דער אייבירשטער זאָל מַצִּיל זיין [מִכָּל צָרָה וְצוּקָה], דער אייבירשטער זאָל העלפן
אידן, בְּכָל פֶּרֶט וּפֶרֶט.
ס'זאָל שוין נְתוּמִים ווערן קֶרֶן הַתּוֹרָה וְיִשְׂרָאֵל, בְּרוּחָנִיּוֹת וּבְגִשְׁמִיּוֹת.
מ'זאָל מיר זוכֶּה זיין צו זען בְּמִהְרָה די יְשׁוּעָה שְׁלִימָה, בְּהַתְּגַלּוּת כְּבוֹד שְׁמִים
עֲלֵינוּ, בְּמִהְרָה בְּיָמֵינוּ אָמֵן.

